

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

RUSÇUK'TA OSMANLI VAKIFLARI*

*Meral Bayrak (Ferlibaş)** - Meryem Kaçan Erdoğan****

Rusçuk'taki Osmanlı kimliğinin ve mevcudiyetinin göstergesi olan vakıflar ile vakıf eserler, bu bildirinin konusunu oluşturmaktadır. Bugüne sadece bir cami, bir okul, bir otel ve birkaç dükkandan¹ başka bir şey kalmamakla birlikte, Osmanlı dönemi boyunca Müslüman halkın, imkanları ölçüsünde, çeşitli hizmetleri yerine getirmek için pek çok vakıf kurup, bu yolla halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmet yarışında oldukları, tespit edilen vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ile Tapu Kadastro Arşivi'nde yapılan araştırmalar sonucunda oldukça fazla vakıf kaydına rastlanmıştır. Ayrıca Bulgaristan'ın Milli Kütüphanesi olan Cyril ve Methodius Kütüphanesi'nin Şark Koleksiyonu bölümünde bulunan ve buradan temin edilen, Rusçuk'a ait şer'iyye sicilleri de vakıflar için önemli kaynaklardır. Özellikle "R11" olarak numaralandırılmış şer'iyye sicili, Rusçuk'taki vakıfları tek tek kaydederek, derli toplu bilgiye ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu sicil, 1219/1804-1805 tarihinde hazırlanmış olmakla birlikte, bazı vakıflarla ilgili daha önceki yıllara ait kayıtları da içermektedir. Bunun yanında sicilin hazırlandığı yılı takip eden, 1224/1809-1810 yılına kadar olan dönemi kapsayan, beş yıllık bilgiler de eklenmiştir. Hatta sicilde bazı vakıflarla ilgili, 1320/1902-1903 yılına ait bilgilere de yer verilmiştir.

* Bu çalışma, "Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu" tarafından desteklenmiştir.

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

*** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Rusçuk'ta Osmanlı döneminden günümüze kalan vakıf eserleri ile vakıf mallarının listesi bildirinin sonuna eklenmiştir.

1806-1812 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı, Rusçuk'ta büyük yıkıma neden olmuş, vakıf eserlerin önemli bir kısmı zarar görmüştür. Bu nedenle devlet, Rusçuk'taki sağlam kalan vakıfların ve vakıf eserlerin tespiti için yeni bir sicil hazırlatmıştır. Bugün Rusçuk Tarih Müzesi'nde bulunan söz konusu vakıf sicili, 1820-1880 yılları arasındaki Rusçuk vakıfları ile ilgili 60 yıllık döneme ait ayrıntılı bilgiler içermektedir.² Adı geçen sicil kullanılmamakla birlikte, söz konusu tarihleri kapsayan, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Rusçuk'a ait evkaf defterleri kullanılarak, vakıfların yıllık gelir-gider hesapları takip edilmiştir.

Rusçuk merkez ve köylerindeki vakıflar hakkında, arşivlerden elde edilen bilgi oldukça fazladır. Sadece merkezde 53 adet cami olduğu tespit edilmiştir. Tüm verileri kullanarak bu çalışmayı yapmak, bir bildirinin boyutlarını aşacağı için bu bildiriye, Rusçuk merkezdeki vakıflardan, örnek olarak seçilenler incelenmiştir. Burada yer verilmeyen diğer vakıf eserler (ki, çoğunu camiler oluşturmaktadır) ve Rusçuk'a bağlı köylerdeki vakıflar ile vakıf reayası, başka bir çalışmada değerlendirilmek üzere bildirinin dışında bırakılmıştır.

Rusçuk'taki vakıflar; Cami ve Mescid Vakıfları, Medrese ve Mektepler, Tekke ve Zaviyeler ile Diğer Vakıf Eserleri (çeşme, pınar, şadırvan, saat kulesi vs. gibi) başlığı altında incelenmiştir.³

I. Cami ve Mescidler

1. Abdülbâkî Paşa Camii (Cami-i Atik)

Rusçuk'un en eski camilerinden biri olan cami, Başdefterdar Abdülbâkî Paşa⁴ tarafından yaptırılmıştır. Caminin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle bir-

² Bu sicilin bir kopyasını alabilmek için yapılan başvuru sonuçsuz kalmış, sicilin bir kopyasının tarafımıza verilmesinin doğru olmayacağı belirtilmiştir. Bu nedenle sicili incelemek mümkün olmamıştır. Rusçuk Tarih Müzesi'nde 2922 numara ile kayıtlı olan bu vakıf sicilinden söz eden kaynaklar: Teodora Bakardjeva-Stoyan Jordanov, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya [Ruse. Region and History]*, Ruse 2001, p.126; Orlin Sabev, "Bulgaristan'da Osmanlı Medreseleri", *Türkler*, c.XI, Ankara 2002, s.463-471; Orlin Sabev, "Ottoman Medreses in Rusçuk-Rousse", *Arab Historical Review for Otoman Studies*, (Mélanges Prof. Machiel Kiel), Ed. A. Temimi, No:19-20 (October 1999), p.507-528.

³ Osmanlı yönetimi boyunca Rusçuk'ta 53 adet cami, 10 adet mektep ve medrese, 5 adet tekke ve zaviye tespit edilmiştir.

⁴ Edirneli olan Abdülbâkî Paşa, Yeniçeri Ocağı'nda yetişip, muhassıl, defterdar, orta defterdar olarak görev yapmış, 1613 yılında da başdefterdar tayin edilmiştir. Ancak bir sene sonra azledilmiş, 1615'te Bosna Valisi, 1617'de ikinci defa başdefterdar olmuştur. 1619 yılında Cezayir'e sürgüne gönderilen Paşa, 1621'de üçüncü defa başdefterdar olmuş ve vezirlik payesi verilmiştir.

likte 1620'li yıllarında inşa edildiği tahmin edilmektedir.⁵ Cami-i Atik yani Eski Cami olarak da anılan caminin duvarları ve minaresi taştan inşa edilmiş olup yanında bir medrese, mahkeme ve bahçesinde de bir mezarlık bulunmaktadır.⁶

Camide; İmam-hatib⁷, imam-ı sâni⁸, müezzin⁹, vâiz¹⁰, Muhammediye-hân¹¹, feth-hân¹², en'am-hân¹³, devir-hân¹⁴, ihlâs-hân¹⁵, temcid-hân¹⁶, noktacı¹⁷, sermahfil¹⁸, kayyım¹⁹, kandilci²⁰ ve muallim-i tâlib²¹ gibi ücretlerini vakıftan alan

1036/1626-1627 yılında vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Yay.Haz. Nuri Akbar), c.2, İstanbul 1996, s.355 vd.

⁵ Bakardjiev-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.124.

⁶ Mahir Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *Belleten*, c.LVI, S.215 (Ankara 1992), s.141; Bakardjiev-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.124.

⁷ Bulgaristan Milli Kütüphanesi, Oryantal Bölümü (NBKM), *Rusçuk Şer'iyeye Sicili (R) 4*, v.112b, 120b; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Hurûfat Defteri (HD)*, 1177, s.224.

⁸ NBKM, *R4*, (son varak).

⁹ Camide müezzin-i evvel, müezzin-i sâni ve müezzin-i sâlis olmak üzere 3 müezzin görevlidir. NBKM, *R11*, s.25. NBKM, *R4*, (son varak) ; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf (C.EV)*, 7399; VGMA, *HD*, 1207, s.48; VGMA, *HD*, 1177, s.219.

¹⁰ VGMA, *HD*, 1207, s.43; BOA, *İbnülemin Evkaf (İE.EV)*, 4333.

¹¹ Gelibolulu Yazıcızâde Muhammed Efendi tarafından Türkçe olarak şiir halinde kaleme alınan Muhammediye adlı eseri terennüm etmek için tayin edilmiş olan kişi. Bahaeddin Yediöldüz, "Vakıf İstihlâhları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S.17 (1983), s. 58. VGMA, *HD*, 1207, s.44.

¹² Kur'an'ın Feth suresini okumakla görevli dua okuyucu. Yediöldüz, s.57. VGMA, *Hurûf-ı Atik-i Rumeli (HAR)*, 1179, s.29.

¹³ Belirli zamanlarda Kur'an'ın En'am suresini okumakla görevli dua okuyucu. Yediöldüz, s.57. VGMA, *HD*, 1212, s.72; VGMA, *HD*, 1207, s.47.

¹⁴ Her Cuma namazından önce, Kur'an'ın bir cüzünü okumakla görevli olan ve bir ay sonunda yenisinden başlamak üzere Kur'an'ı hatim eden dua okuyucu. Yediöldüz, s.57. Ayrıca bkz. Ali Himmet Berki, *İstihlâh ve Tâbirler*, Ankara 1966, s.12. BOA, *C.EV*, 7399; VGMA, *HD*, 1212, s.72.

¹⁵ Kur'an'ın İhlâs suresini okumakla görevli dua okuyucu. Yediöldüz, s.57. BOA, *C.EV*, 7399; VGMA, *HD*, 1207, s.48.

¹⁶ Sabah namazı vaktinden önce minarelerde belli makamlarda Arapça niyaz ilahisi söyleyen şahıs. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 1317. BOA, *C.EV*, 7399; VGMA, *HD*, 1207, s.44, 47.

¹⁷ Cüz-hân, devir-hânları kontrol etmek gayesiyle, her seferinde Kur'an'ın ne kadarının okunduğunu işaret etmekle görevlendirilmiş şahıs. Yediöldüz, s.59. VGMA, *HAR*, 1179, s.29.

¹⁸ Bir devir-hân grubunun başkanı. Yediöldüz, s.59. BOA, *Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe (D.BŞM)*, 3744/38.

¹⁹ Vakıf kuruluşlarını korumak, temizlemek, ışıklarını yakmak ve onlarla ilgili diğer işleri yürütmekle görevlendirilmiş kişilere verilen isim. Yediöldüz, s.57. Mütevellie de kayyım denilirdi. Berki, s.31. NBKM, *R11*, s.25; VGMA, *HD*, 1207, s.41, 47.

²⁰ Bakımı vakıflar tarafından yapılan kamu aydınlatma vasıtalarının yakılması ve söndürülmesi ile meşgul olan görevli. Yediöldüz, s.57. VGMA, *HD*, 1207, s.41.

görevliler bulunmaktadır. Ancak her görev için ayrı bir şahıs görevlendirilmemiştir. Bu görevlilerden herhangi birinin birden çok görevi vardır. Örneğin; En'am-hân, devir-hân ve noktacı olan aynı şahıstır.²² Camide kayyım olarak görev yapan kimse aynı zamanda kandilcilik görevini de yerine getirmiştir.²³

Bazen de iki farklı yerde değişik görevleri yerine getirenler olmuştur. Örneğin; 7 Zilkade 1199/11.9.1785 tarihli bir kayda göre, Cami-i Atik'te ser-mahfil olan şahıs, aynı zamanda Rusçuk'taki Mesih Voyvoda Camii'nde imam ve hatip olarak görev yapmıştır.²⁴ Abdülbâkî Paşa, inşa ettiği cami ve medrese yararına çok sayıda vakıf mülkü bırakmıştır. Bunların arasında bezzâzistan ve haffafhane de vardır.²⁵ Bu mülklerin idaresinden sorumlu olan mütevellinin yanında, mütevelli kaymakamı, câbi²⁶ ve kâtip de görevlendirilmiştir. Ancak zaman zaman vakıf mütevellilerinin vakıf hizmetlerini gerektiği gibi yerine getirmedikleri ve vakfa zarar verdikleri görülmüştür. Bundan dolayı vakıf idarecilerinin değiştirilmesi yoluna gidilmiş²⁷, hatta Paşa'nın kendi soyundan birine yönetimin devredildiği saptanmıştır.²⁸ Bazen de vakıf yönetimine haksız yere müdahale edilip, yönetimin ele geçirilmeye çalışıldığı durumlar söz konusu olmuştur.²⁹ Abdülbâkî Paşa vakfının, gelir kaynakları bakımından oldukça iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle ihtiyaç duyulduğunda diğer cami ve mescidlere de yardımda bulunulmuştur.

Vakfın gelirlerini oluşturan menkul ve gayrimenkuller, Abdülbâkî Paşa tarafından bağışlandığı gibi sonradan başka hayırseverler de vakıf gelirlerini arttırmak ve çeşitli ihtiyaçlar için kullanılmasını sağlamak üzere vakfa önemli katkılar sağlamışlardır. Örneğin; Bacanak Mahallesi'nde bulunan çubukçu dükkkanı, Cami-i Atik Mahallesi sakinlerinden Mustafa kızı Hatice tarafından vakfedilmiştir. Ay-

²¹ VGMA, HD, 1207, s.40.

²² En'am-hân olarak yaptığı görevin karşılığı olarak, vakıf gelirinden günlük 2 akçe, devir-hân olarak yaptığı hizmetin karşılığı olarak, yine vakıftan, günlük 1 akçe ve noktacı olarak yerine getirdiği hizmet için de günlük 1 akçe, vakıf malından alması uygun görülmüştür. VGMA, HD, 1212, s.72.

²³ VGMA, HD, 1207, s.41.

²⁴ Bu hizmetlerinin karşılığı olarak görevliye, Rusçuk Gümrüğü'nden, günlük 15 akçe verilmiştir. BOA, Ali Emîri Abdülhamid I (AE.SABH. I), 19672.

²⁵ Bartınlı İbrahim Hamdi, Atlas, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2044, v.180a.

²⁶ Vakıf gelirlerini toplamakla görevli tahsildar. Yediyıldız, s.56. NBKM, R1, v.1a; R11, s.25.

²⁷ BOA, C.EV, 3759.

²⁸ VGMA, HD, 1207, s.40,47.

²⁹ BOA, C.EV, 8343.

lık 90 akçe kirası olan dükkanın kira gelirinden 66 akçesi, cami için vakfettiği şamdanların yağının satın alınmasına tahsis edilmiştir. Kira gelirinin 24 akçesi ise camideki şamdanları yakmakla görevli kılınan kayyım, bu görevine karşılık verilmiştir.³⁰ Çarşı başında bulunan bir dükkan da Sümbül Ağa'nın validesi tarafından vakfedilmiştir. Aylık geliri 1 kuruş olan dükkanın kirası, caminin mum ile aydınlatılması için kullanılmıştır.³¹ Yine Arasta içinde ve dışında bulunan dükkan arsaları ile attarlar, abacılar, kalpakçılar, haftancılara ait toplam 143 adet dükkan arsası vakfın kullanımına bırakılmıştır. Her bir dükkan arsasından 20 para alınmıştır. 12 adet kalpakçı dükkanı arsasının geliri, Ramazan ayında, minarelerde kandil yakılması için ayrılmıştır. Gelirin kalan kısmı, cami görevlilerinin ücretleri ile caminin bakım, onarım ve diğer masraflarına tahsis edilmiştir. Ayrıca Hüseyin Hoca Camii görevlilerine de yine bu gelirden ödenek ayrılmıştır.³² Kışlahane dükkanlarından olan, Şaban Ağa'ya ait bir dükkan da vakfedilmiştir. Aylık kira geliri olan 20 para, vakıf için harcanmıştır.³³

Bahsedilen gayrimenkullerin dışında para vakfedenlere de rastlanmıştır. Çatalcalı Ali Paşa tarafından vakfedilen 100 kuruşun neması, Cuma günleri Cami-i Atik'te vâizlik görevini yapan şahsa tahsis edilmiştir.³⁴ Bâli-zâde Hacı Mehmed tarafından vakfedilen 100 kuruş'un nemasının da Pazar günleri aynı camide vâizlik yapan görevliye verilmesi şart koşulmuştur.³⁵

Vakfın gelirleri, öncelikle cami ve vakıf çalışanlarının ücretlerinin ödenmesi için kullanılmıştır. Hüseyin Hoca Camii görevlileri ile Cami-i Cedit'te (Yeni Cami'de) kayyım, en'am-hân ve temcid-hân olan şahsın ücretleri bu vakıftan ödenmiştir.³⁶ Ayrıca Bayraklı Camii'nde her gün çekilen bayrak için bez akçesi adıyla,

³⁰ Vakfın mütevellisi Hatice Hanımdır. Kendisinden sonra vakfın idaresinin kendi soyundan erkek evlatlar tarafından sürdürülmesini şart koştur. 25 Rebiülahir 1196/ 9.4.1782 tarihli vakfiye. NBKM, R11, s.33.

³¹ NBKM, R11, s.24.

³² NBKM, R11, s.24-25.

³³ NBKM, R11, s.24.

³⁴ NBKM, R11, s.26.

³⁵ NBKM, R11, s.26.

³⁶ NBKM, R11, s.24-25, 27; BOA, *Evkafl Defteri (EV)*, 13905, v.6a; BOA, *EV*, 11969, v.2b; BOA, *EV*, 10039, v. 75b, 85b, 89a. Abdülbâki Paşa vakfından, Hüseyin Hoca Camii, imam, hatip, müezzin ve kayyımına verilmek üzere, aylık 12 kuruş ödenmiştir. BOA, *EV*, 11969, v.5a. Cami-i Cedit'te, kayyım, en'am-hân ve temcid-hân olarak görev yapan şahsa, Abdülbâki Paşa vakfından günlük 9 akçe ödenmiştir. NBKM, R39, v.9a; VGMA, *HD*, 1177, s.234.

vakıftan ödenek ayrılmıştır.³⁷ Yine aynı camide, sadece Cuma günleri vâiz olarak görev yapan şahsın ücreti de aylık 100 para olmak üzere, Abdülbâkî Paşa vakfından verilmiştir.³⁸ 1806-1812 tarihlerindeki Osmanlı-Rus savaşında, muhtemelen hasar gören cami, 1224-1231/1809-1816 tarihleri arasında ve 1234/1818-1819 yılında minaresi ile birlikte tamir görmüş, masraflar yine vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.³⁹ Camiye kilim ve Kurban Bayramı ile kandil gecelerinde aydınlatmada kullanılmak üzere gerekli olan zeytinyağı gibi ihtiyaç maddelerini satın almak için vakıf gelirlerinden pay ayrılmıştır. Vakfa, gelir sağlamak amacıyla mütevellisi tarafından bir dükkan inşa ettirilmiş, inşaat masrafları, yine vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.⁴⁰

Vakıf, 1266/1849-1850 tarihinde 130 adet dükkana sahiptir.⁴¹ Ancak giderek vakfa ait dükkan ve dükkan arsaları sayısında önemli bir azalma olmuştur.⁴² Vakfın 1307-1314 tarihlerine ait kayıtlarında; iç ve dış Arasta ile Said Paşa Camii karşısındaki 62 adet dükkan arsası ve 10 adet dükkana olduğu bilgisi mevcuttur.⁴³

19 Cemâziyelevvel 1315/16.10.1897 tarihli Rusçuk Tüccar Vekili Mustafa Hâlid'in Rusçuk'taki Türk eserleri hakkında kaleme aldığı raporunda; cami etrafındaki taş duvar ile oldukça zengin olan akârının büyük kısmının yıkıldığından ve geri kalanlarının da haczedildiğinden söz edilmektedir.⁴⁴ Caminin eşyası ile ilgili bilgiye de 9 Rebiülevvel 1315/8.8.1897 tarihinde düzenlenen, eski imamın kendisinden sonra imam olacak şahsa devir ve teslim etmek için kaleme aldığı kayıtta rastlanılmaktadır. Buna göre; cami içinde 9 adet kilim, 6 adet seccade, 32 adet pirinç şamdan, 4 adet Kur'an-ı Kerim, 15 adet cüz olarak Kur'an-ı Ke-

³⁷ NBKM, R11, IV, s.46.

³⁸ NBKM, R11, s.47.

³⁹ Caminin yapım tarihi oldukça eski olduğu için cami daha sonraları da (1261/1845, 1263/1846-1847, 1268/1851-1852, 1269/1852-1853) onarım görmüş, yine masraflar vakıf gelirinden karşılanmıştır. BOA, EV, 10039, v.19b, 51b, 75b, 85b.

⁴⁰ NBKM, R11, s.26-27.

⁴¹ BOA, EV, 13905, v.6a.

⁴² 1269/1852-1853 yılına ait bir kayıтта dükkan sayısının 120 adet olduğu belirtilmiştir. BOA, EV, 10039 v.85b.

⁴³ NBKM, R11, IV.

⁴⁴ BOA, Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı (A.MTZ.04), 49/50; BOA, Yıldız Perakende Evrakı Evkaf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.EV), 2/39; Eşref Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türkleri'ne ve Rusçuk'taki Türk Eserlerine Dâir 1897 Tarihli Bir Rapor", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.I, İstanbul 1972, s.31-32.

rim, bir adet kapı perdesi, 7 adet kiriş, 3 adet hasır ve 30 adet cüz bulunduğu bildirilmektedir. Ayrıca camiye ait olduğu halde Rusçuk sakinlerinden Hafız Kadir Efendi'nin evinde korunan, 11 adet kilim ile 8 adet seccadenin de camiye ait olduğu ve yeni imama teslim edildiği belirtilmektedir.⁴⁵

2. Alanyalı Mustafa Paşa Camii (Rusçuk Muhafızı)

Cami, Bacanak Mahallesi'nde daha önceden var olan başka bir caminin arazisi üzerine, Üsküp Sancağı Mutasarrıfı ve Rusçuk Muhafızı olan Alanyalı Mustafa Paşa⁴⁶ tarafından inşa ettirilmiştir.⁴⁷ XIX. yüzyılın ilk yarısına ait olan cami⁴⁸, etrafı duvarla çevrili bir avlu içinde, iki katlı ve ahşap minareli idi. Yanında 7 odalı bir medrese ve mektep⁴⁹ ile bir de çeşmesi vardı.⁵⁰ 1897 tarihli raporda; medrese ile Dellâllar ve Eski Havra olarak adlandırılan akârâtının büyük ölçüde yıkılmış ve zabt edilmiş olduğundan, yerinin parça parça belediye tarafından satılarak, üzerine binalar inşa edildiğinden söz edilmektedir.⁵¹ 1927 yılında cami tamamıyla yıkılmıştır.⁵²

Cami, mektep ve çeşme⁵³ vakfı, kurucusu olan Mustafa Paşa tarafından bir yarı-

⁴⁵ NBKM, R11, II.

⁴⁶ Alanyalı olan Mustafa Paşa, Niğbolu mütesellimi, sonra da 1232/1816-1817 tarihinde Niğbolu muhafızı olmuştur. Ardından Köstence ve İçel mutasarrıfı olarak görev yapmıştır. Muharrem 1240/08-09.1824 tarihinde Rusçuk muhafızı olarak atanmış, daha sonra da İğneada muhafızı olmuş, 1244/1828-1829 yılında vezirlik verilmiştir. 1245/1829-1830 tarihinde vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, c.4, s.1186.

⁴⁷ NBKM, R11, s.94; BOA, EV, 12711, v.5a; BOA, EV, 12999, v.2b.

⁴⁸ Mustafa Paşa'nın bânisi olduğu vakıftan söz eden 1238-1239/1822-1824 yıllarına ait kayıtlar mevcuttur. BOA, C.EV, 11960. Mustafa Paşa 1245/1829-1830 yılında vefat etmiştir. NBKM, R20, v.63a. (Dolayısıyla cami bu dönemde inşa edilmiştir.)

⁴⁹ NBKM, R11, s.94 ve NBKM, R20, v.63a'da, cami ile birlikte bir mektep yapıldığından söz edilir. NBKM, R11, s.94'te mektepte görev yapacak muallim-i sıbyana verilecek günlük ücret, [...*tâlim-i Kur'an*'i azîmü'ş-şan ve muallim-i sıbyan olan kimesneye yevmi 40 akçe verile...] şeklinde ifade edilmiştir ki, bu bilgi, okulun bir sıbyan mektebi olduğunu göstermektedir. Rumeli Müfettişi Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi, teftiş defterinde hem mektep hem de medreseden söz etmiştir. Aydın, s.141. Evkaf defterlerinde medrese kayıtlarına da rastlanmıştır. BOA, EV, 10039, v.5b, 18b, 45b, 71a, 86b, 88a; BOA, EV, 12711, v.5a; BOA, EV, 12709, v.5a; BOA, EV, 14198, v.2b; BOA, EV, 11969, v.2b; BOA, EV, 15176, v.2b. Bu durumda hem mektep hem de medresenin varlığı kesindir.

⁵⁰ Aydın, s.141; Bakardjiewa-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.153.

⁵¹ BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; Eşrefoğlu, s.33.

⁵² Bakardjiewa-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.153.

⁵³ Vakfiyede, çeşmenin Mustafa Paşa tarafından yeniden ihya edildiğinden söz edilmektedir. Bu durumda daha önceden var olan çeşmenin yenilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. NBKM, R11, s.94.

ailevi vakıf olarak düzenlenmiştir.⁵⁴ Yani yaşadığı süre boyunca, yaptırdığı eserlerin yaşamasını sağlamak üzere, vakfettiği gayrimenkullerin idaresi ile tesis ettiği hayır kurumlarının bakımı, onarımı bizzat kendisi tarafından yürütülecekti. Kendisinden sonra ise evladından evladına, bu görev devredecek, mütevellilik, irsen kendi soyundan erkekler tarafından sürdürülecekti. Eğer bir gün kendi soyundan bir erkek evlat kalmazsa, o zaman Rusçuk muhafızı ile kadı tarafından uygun görülen bir hüner ehline, mütevellilik verilebilecekti.⁵⁵

Mustafa Paşa, 29 Şaban 1247/2.2.1832⁵⁶ tarihinde, vakıf siciline kaydedilmiş vakfiyesinde, kurduğu hayır kurumları için 33 adet dükkan gelirini vakfettiğini bildirmektedir.⁵⁷ Mustafa Paşa, cami, mektep ve vakıf hizmetlerini yerine getirmek için imam-hatip, müezzin, vâiz, kayyım, muallim-i sıbyan, câbi ve çeşme ile ilgilenecek bir görevlinin bulunmasını, bunların görevleri ile vakıf gelirlerinden, hangi hizmetlinin ne kadar alacağını ayrıntılı bir şekilde belirtmiştir. Ayrıca Ramazan gecelerinde minarede ve cami içinde kandil yakılmasını, mum ile zeytinyağı satın alınmasını şart koşmuş, bunun için gerekli olacak meblağın, vakfın gelirlerinden karşılanmasını istemiştir. Kış günlerinde mektebe, kömür ve hasır satın alınması için de ödenek ayırmıştır.⁵⁸

Mustafa Paşa, vakfiyesine yaptığı zeyl ile vakıf gelirlerinden, Hacı Musa Mahallesi'nde bulunan Kaygulu İbrahim Baba Tekkesi'ne, günlük 160 akçe tahsis etmiş, bununla fakirlerin yemek ihtiyacının karşılanmasını talep etmiştir. Sa'diyye tarikatına⁵⁹ ait olan tekkenin postnişini Amiş Baba, bu iş ile ilgili olarak görevlendirilmiştir.⁶⁰ 1245/1829-1830 yılına kadar, vakıf gelirlerinden günlük 10 akçe

⁵⁴ Üç vakıf kategorisi hakkında bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003, s.14 vd; Bahaeddin Yediyıldız, "Müessese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumuna ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi*, S.XV (1982), s.23-53.

⁵⁵ NBKM, R20, v.63a; NBKM, R11, s.94.

⁵⁶ Sabev, *Arab Historical Review for Otoman Studies*, p.516'da, R11 olarak numaralandırılmış vakıf siciline kaydolunmuş vakfiyenin tarihini 29 Şaban 1237/21.5.1822 olarak vermiştir. Ancak bu tarih yanlış olup, doğrusu yukarıda metin içinde belirtildiği şekildedir.

⁵⁷ NBKM, R11, s.94.

⁵⁸ NBKM, R11, s.94-95. Cami ve vakıf çalışanlarından söz eden başka bazı vakıf kayıtları: BOA, EV, 10039, v.5b, 12b, 45b, 86b.

⁵⁹ Tarikat, Sadeddin Cibâvî (ölümü:700/1300) tarafından kurulmuştur. Suriye bölgesinde doğup gelişen, Cibâviyye olarak da anılan tarikat, daha sonraları Anadolu'ya ve İstanbul'a da yayılmıştır. H. Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2004, s.267-268.

⁶⁰ BOA, C.EV, 11960. Belirtilen belgede, tekkenin adı, Kaygusuz İbrahim Baba Tekkesi olarak geçmektedir. Bu tekmeden bahseden diğer tüm arşiv belgelerinde tekke, Kaygulu İbrahim Baba Tek-

almak kaydıyla mütevellî olan Mustafa Paşa, aynı yıl vefat etmiş, kendisinden sonra vakfın idaresi, vakfiyesinde belirttiği gibi oğlu Mehmed Şakir Bey'e verilmiştir.⁶¹ Vakfın gelir kaynaklarını Mustafa Paşa'ya ait olan 33 adet mülk dükkan oluşturmuştur. Ancak daha sonraki tarihlere ait vakıf kayıtlarında dükkan sayısının 27 olduğu ve 27 adet dükkanın kirasının vakfa aktarıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Yahudiler'in havra olarak kullandıkları bir hanın⁶² oldukça yüksek kira geliri de (yıllık 3120 kuruş) vakfın gelir kaynakları arasındadır. Gelirler arasında, bunların dışında, vakfedilen paralar da vardır.⁶³ 1267/1850-1851 tarihli vakıf kaydında, kullanıma verildiği anlaşılan paranın yıllık 190 kuruş tutarındaki murâbahasından⁶⁴ söz edilmektedir.⁶⁵ Vakfa gelir getirecek menkul ve gayrimenkullerin arttığı anlaşılmaktadır.

Cami ve vakıf görevlilerine ücretleri dışında zaman zaman nakdi yardımlar da yapılmıştır. Caminin aydınlatılması için kullanılan yağ ve mum masrafları ile iç döşemesine ait eşyaları satın almak için vakfiyede belirtildiği üzere ödenek ayrılmıştır. Cami ve medrese ile gayrimenkullerin (han (Havra) ve dükkanların) tamir ve bakımı, çeşmenin, yenilenmesi ile ilgili harcamalar, tamamıyla vakıf gelirlerinden karşılanmıştır. Ayrıca Alanyalı Mustafa Paşa'nın vakfiyesi gereğın-

kesi olarak anılmaktadır. Doğrusunun Kaygulu İbrahim Baba olacağı düşüncesiyle, bu şekilde kullanılmıştır.

⁶¹ NBKM, R20, v.63a.

⁶² Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.145-146'da Rusçuk'taki Yahudi cemaatinin bir ibadethanesi olmadığı için 1822 yılında Bacanak Mahallesi'ndeki hanın 4 odasını ibadet evi olarak kullanabilmek amacıyla resmi müracaatta bulunmalarından ve kendilerine, hanı, havra olarak kullanabileceklerine dair izin verildiğinden söz etmektedir. 1840 tarihli raporunda Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi, hanın, havra olarak kullanılması ile ilgili herhangi bir bilgi vermezken, "içinde Yehûd sakin" diyerek, Yahudiler tarafından kullanıldığına işaret etmiştir. Aydın, s.137.

⁶³ BOA, EV, 15176, v.2b; BOA, EV, 13905, v.6a; BOA, EV, 11969, v.2b; BOA, EV, 12709, v.5a; BOA, EV, 12711, v.5a; BOA, EV, 12999, v.2b; BOA, EV, 14198, v.2b; BOA, EV, 13615, v.2a; BOA, EV, 10039, v.5b, 88a.

⁶⁴ Murâbaha, para vakıflarında, paranın kullanıma verilmesiyle ilgili olarak kanunun tanıdığı yıllık kar oranının üzerinde gelir sağlamak ki, bu %20'nin üzerinde faiz almak demektir. Konuyla ilgili bilgi için bkz. Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara 2003.

⁶⁵ BOA, EV, 14198, v.2b.

ce, Amiş Dede Zaviyesi'nin⁶⁶ günlük işe giderleri ile Hüseyin Hoca Medresesi görevlilerinin ücretleri de bu vakıf tarafından ödenmiştir.⁶⁷

3. Baltacızâde Hacı Mehmed Ağa Camii (Kadı Hacı Hüseyin Efendi Camii)

Hacı Musa Mahallesi'nde Baltacızâde Hacı Mehmed Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. İnşa tarihi hakkında herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak caminin XVII. yüzyılın ikinci yarısında faaliyetini devam ettirdiği tespit edilmektedir.⁶⁸ Cami zamanla harap olmuş, bu nedenle yerine XIX. yüzyıl başında Kadı Hacı Hüseyin Efendi tarafından yeni bir cami inşa ettirilmiştir.⁶⁹ Cami, kurucusunun adından dolayı Şehirli Kadı Camii olarak da tanınmıştır.⁷⁰ 1840 tarihli teftiş defterinde, caminin fiziki yapısı hakkında şu bilgilere yer verilmektedir: Minaresi tuğladan inşa edilmiş olup, etrafı taş ve kerpiçe çevrilmiştir. Avlusunda bir mektep ve mezarlık bulunmaktadır.⁷¹ 1897 yılında caminin akârâtı yıkılarak zaptedilmiş ve gelirsiz kalan cami faaliyetini ancak hayırseverlerin yardımıyla sürdürebilmiştir.⁷² Cami, 1928 yılında tamamıyla yıkılmıştır.⁷³

Camide, imam-hatip, müezzin ve kayyım görev yapmaktadır.⁷⁴ Vakfın gelir kaynakları arasında 5 adet dükkan ile cami arsasının kira geliri bulunmaktadır. Ayrıca cami avlusunda bulunan dut ağaçlarının ürünü satılarak, elde edilen gelir, caminin tamiri için harcanmıştır. Bunların dışında Sarıbayır'da bulunan yaklaşık 7 evlek bağ, camiye vakfedilmiş, mahsülü bağın bakımından da sorumlu olan imama verilmiştir.⁷⁵ Vakfın mütevellisi tarafından yeni gelir kaynakları yarat-

⁶⁶ Sarıyar kapısı çarşısında (Baedarlık) bulunan zaviyenin çit duvarlı ve ahşap minareli camii de Alanyalı Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Aydın, s.140.

⁶⁷ BOA, EV, 10039, v.5b, 12b, 18b, 35b, 45b, 49a, 71a, 86b, 88a; BOA, EV, 11969, v.2b; BOA, EV, 12709, v.5a; BOA, EV, 12711, v.5a; BOA, EV, 12999, v.2b; BOA, EV, 13615, v.2a; BOA, EV, 13905, v.6a; BOA, EV, 15176, v.2b.

⁶⁸ Camiye imam tayini hakkında 3 Zilkade 1103/17.7.1692 tarihli buyuruldu. BOA, İE.EV, 3621.

⁶⁹ Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.125, 151.

⁷⁰ NBKM, R11, s.170.

⁷¹ Aydın, s.140; Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.152.

⁷² BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; Eşrefoğlu, s.33. 9 Recep 1324/29.8.1906 tarihli bir arzda, camide Cuma namazı sırasında, Bulgar çocuklarının cami bahçesini taşlayarak, penceyelerden birini kırdıklarından söz edilmektedir. BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahrirâtı (Y.PRK.MK)*, 22/7.

⁷³ Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.152.

⁷⁴ NBKM, R11, s.170.

⁷⁵ NBKM, R11, s.170.

mak amacıyla 1259/1843-1844 yılında bir adet dükkan satın alınmıştır.⁷⁶ Daha sonraki yıllarda, kira gelirleri vakfa aktarılan dükkan sayılarında artış gözlenmiş, vakfın 1263/1846-1847⁷⁷ yılında 8 adet, 1265/1848-1849⁷⁸ yılında 9 adet, 1266/1849-1850⁷⁹ yılında ise 10 adet dükkan gelirine sahip olduğu kaydedilmiştir.

Belirtilen gelirlere rağmen vakfın gelir kaynaklarının, giderlerini karşılamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle vakfa diğer vakıf gelirlerinden yardımında bulunduğu gibi hayırseverlerin vakfettiği menkul ve gayrimenkul gelirleriyle de vakfın sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin; Can Arslan Paşa musakkafâtından⁸⁰ her ay için caminin imamına 2 kuruş ve aydınlatılmasına 1 kuruş tahsis edilmiştir.⁸¹ Ayrıca Bacdarlık'ta Kadişzâde Ağa Çiftliği yakınında bulunan ve Ali Ağa'nın vakfettiği bir adet dükkanın kira geliri de caminin masrafları için kullanılmıştır.⁸² Vakfın gelir kaynakları arasında bir de mesken bulunmaktadır. Hacı Musa Mahallesi sakinlerinden Abdullah kızı Hatice tarafından vakfedilen meskenin, her ay alınan kirası, camide imamet hizmetini yerine getirenler için kullanılmıştır.⁸³

Vakfın gayrimenkul gelirleri yanında menkul gelirleri de bulunmaktaydı. Hacı Hüsam Alemdar tarafından vakfedilen 110 kuruş, müezzin olarak görev yapan şahsa tahsis edilmişti.⁸⁴ 1262/1845-1846 yılında vakfın menkul gelirinin önemli bir meblağa (2000 kuruşa) ulaştığı ve bu paradan 300 kuruş nema elde edildiği kayıtlıdır.⁸⁵

Vakfın gelirleri ile cami ve vakıf görevlileri ücretleri, aydınlatma, dükkan ve cami tamiri masrafları karşılanmıştır. Ayrıca vakfa gelir sağlamak amacıyla, vakfın

⁷⁶ BOA, EV, 10039, v.42a; BOA, EV, 11969, v.2a.

⁷⁷ BOA, EV, 12999, v.1b.

⁷⁸ BOA, EV, 13615, v.1b.

⁷⁹ BOA, EV, 13905, v.1b.

⁸⁰ Vakfın ebniye ve akârdan ibaret olan irâdi. *Kamus-ı Türkî*.

⁸¹ NBKM, R11, s.171.

⁸² Mütevellinin izni ile mülkiyetine sahip olmak üzere, dükkanı yeniden inşa ettiren Kadir bin Hasan, vakfa sadece yer kirası olarak her ay 40 para ödemiştir. NBKM, R11, s.171.

⁸³ 23 Şaban 1234/17.6.1819 tarihli vakıf kaydı: NBKM, R11, s.171.

⁸⁴ NBKM, R11, s.171.

⁸⁵ BOA, EV, 10039, v.52b; BOA, EV, 12999, v.1b; BOA, EV, 13615, v.1b; BOA, EV, 13905, v.1b; BOA, EV, 14198, v.3b; BOA, EV, 12711, v.5b; BOA, EV, 12709, v.5b.

kendi geliri kullanılarak, bir dükkan satın alınmıştır.⁸⁶

Cami vakfına, hayırseverlerin katkısı küçük bağışlarla da olsa XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Örneğin; Hayırsever Torlaklı Hüseyin kızı Rabia tarafından camide kullanılmak üzere bir adet kilim vakfedilmiştir.⁸⁷

4. Bayraklı Camii (Çarşı Camii)

Bacdarlık Mahallesi'nde, Büyük Çarşı'nın ortasında, Hacı Ahmed Efendi tarafından inşa ettirilmiştir.⁸⁸ Taş minareli, gösterişli camilerden biridir. Etrafı taş duvar ile çevrilmiştir.⁸⁹ Caminin giriş kapısının yanında muvakkithane⁹⁰ olduğu da bilinmektedir.⁹¹ 1897 tarihli raporda, caminin akârâtının yıkılarak, sadece geriye iki dükkan kaldığı ve bunların da yıkılan akârların işlemekte olan vergilerine karşılık haczedildiği belirtilmiştir.⁹² Hünkar Camii olarak da tanınan caminin üzerinde, 1910 yılında yıkılıncaya kadar Osmanlı bayrağı dalgalanmıştır.⁹³

Çarşıda olduğu için Çarşı Camii olarak da bilinen camide, iki imam, iki müezzin, iki kayyım, hatip, Mülk Suresi ile Muhammediye'yi okumakla görevli Muhammediye-hân ve devir-hân görev yapmış, vakıf işlerini de mütevellî takip etmiştir.⁹⁴ Vakfın gelir bakımından iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. Caminin altında bulunan 15 adet saraç dükkanı ile yine çarşı içinde 19 adet dükkanın kira gelirleri vakfa tahsis edilmiştir.⁹⁵ Caminin yanındaki çeşme tarafında inşa edi-

⁸⁶ BOA, EV, 10039, v.33b, 42a, 52b, 71a, 86a, 91b; BOA, EV, 12999, v.1b; BOA, EV, 13615, v.1b; BOA, EV, 13905, v.1b; BOA, EV, 14198, v.3b; BOA, EV, 12711, v.5b; BOA, EV, 12709, v.5b.

⁸⁷ 14 Zilhicce 1320/12.2.1903 tarihli ilm ü haber: NBKM, R11, s.126, 252.

⁸⁸ BOA, EV, 10039, v.13b, 18b. Ârif Hikmet Beyefendi, 1840 tarihli Teftiş Defteri'nde, caminin Defterdar Ali Efendi tarafından inşa edildiğinden söz etmektedir. Bkz, Aydın, s.140.

⁸⁹ Aydın, s.140; Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.151.

⁹⁰ Büyük camilerin bitişiğinde sokağa bakan pencerelerle mücehhez küçük bir odadır. Yedyıldız, s.58.

⁹¹ Nikola Georgiev Popov, *Opisanie na Rusçuk za Vremeto ot 1860-1879 Godina [The Description of Ruse Between 1860-1879]*, Ruse 1928, p.24; Simeon P. Parmakov, *Ruse Vçera i Dnes [Ruse Yesterday and Today]*, Ruse 1936, p.17.

⁹² BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; Eşrefoğlu, 32.

⁹³ *Podbrani İzvori za İstoriyata na Grad Ruse i Rusenskiya Kray (II- XIX V.) [Selected Bibliography on Ruse and the History of the Region of Ruse (II-XIX th. Centuries)]*, (Sistaviteli, Stoyan Yordanov – Teodora Bakardjieva), Ruse 1999, p.86; Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.128, 151.

⁹⁴ NBKM, R11, s.47, 49. Camiye hatip tayini hakkında: VGMA, HD, 1177, s.235; VGMA, HD, 1181, s.336, 337; BOA, EV, 22058, v.1b.

⁹⁵ NBKM, R11, s.44-46. Sözü edilen dükkan ve arsa gelirlerinden başka, hakkında bilgi sahibi olunamayan Puşkün olarak kaydolunmuş gelirler de vardır. Örneğin: Panço zımmi dükkanı kepenk

len, aylık kira geliri toplam 14 kuruş olan 5 adet dükkanın gelirleri de sahipleri tarafından vakfedilmiştir.⁹⁶ Ayrıca İskele'de bulunan küçük hamamın kirasından ve gümrükten aylık 1'er kuruş vakfa aktarılmıştır. 3 adet dükkan arsası da gelirler arasındadır.⁹⁷

Bunların dışında, Rusçuklu hayırseverler menkul ve gayrimenkul gelirleriyle vakıf gelirlerine katkıda bulunmuşlardır. Bu gelirler vakfın bazı giderleri için kullanıldığı gibi vakfedenlerin şartnamelerindeki taleplerine göre camide, dini bazı faaliyetlerin yerine getirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Örneğin; Konbezâde Hacı İbrahim tarafından 400 kuruş vakfedilmiş ve paranın gelir getirmek üzere kullandırılması şart koşulmuştur. Bir başka hayırsever olan Belgradlı Hacı Ahmed Ağa, 120 kuruş vakfedip, bunun kullandırılarak artırılmasını ve camide vaaz vermesi şartıyla müftüye, ödeneğin buradan yapılmasını istemiştir. Sadece Cuma günlerinde vâiz olarak görev yapan şahsın ücreti de aylık 100 para olmak üzere, Abdülbâkî Paşa vakfından verilmiştir.⁹⁸ Ayrıca 1219/1804-1805 tarihli vakıf kaydına göre; her gün öğle üzeri Osmanlı bayrağı çekilen camiye, bez akçesi olarak, caminin kendi vakfından değil, Abdülbâkî Paşa vakfından ödeme yapılmıştır.⁹⁹ Bezcizâde Hacı İbrahim Ağa tarafından, aylık kirası 50 para olan bir dükkan geliri vakfedilmiş, Pazartesi günleri camide vaaz vermesi koşuluyla vâiz efendiye ödenmesi istenmiştir. Yine aylık kirası 50 para olan başka bir dükkanın geliri, Kara Mustafa Alemdar tarafından vakfedilerek, camide her gün Kur'an'dan birer cüz okuyanlara verilmesi şart koşulmuştur. Caminin müezzini-ne, her Cuma günü Fatıha okuması koşuluyla kira geliri 1 kuruş olan bir dükkanın kirası, eski belde hakimi Hafız Efendi tarafından tahsis edilmiştir.¹⁰⁰

Belirtildiği üzere bu kadar çok gelire sahip olan vakfın akârâtı, 1806 yılındaki Osmanlı-Rus savaşı sırasında, büyük zarar görmüş, harap olmuş ve önemli bir kısmı yanmıştır. Ancak vakfın mütevellisi, vakfın akârâtını yeniden inşa etmek için gayret sarf etmiş ve 15 Rebiülevvel 1226/9.4.1811 tarihinde, vakfın toplam

1, puşkün 1. Hem dükkan hem de puşkün kaydı olan kayıtlarda, sadece dükkanlar sayılmış, puşkünler yukarıda belirtilen sayılara dahil edilmemiştir. Puşkün kaydı 6 addettir.

⁹⁶ NBKM, R11, s.48.

⁹⁷ NBKM, R11, s.44-46.

⁹⁸ NBKM, R11, s.47.

⁹⁹ NBKM, R11, IV, s.46'da 1224/1809-1810 yılına ait kayıta, aylık 40 para ödendiği belirtilmektedir.

¹⁰⁰ NBKM, R11, s.48.

28 adet dükkan ve 3 adet dükkan arsası olduğunu beyan etmiştir.¹⁰¹ Gümrük ve hamamdan, vakfa sağlanan gelir kesilmiş, kira geliri vakfa ait olan iki tüfekçi dükkanının yerine de bir mektep inşa edilmiştir.¹⁰²

1260-1261/1844-1845 yıllarına ait bir evkaf defterinde, vakfa ait dükkanların sayısında azalma, dükkan arsalarının sayısında ise artış olduğu görülmektedir. Buna göre; Vakfın tüm giderlerini karşılamak, ihtiyaçlarını temin etmek üzere, 16 adet dükkan, 9 adet dükkan arsası ve para vakfı olduğu kayıtlıdır. Bunlardan sağlanan kira gelirleri, cami ve vakıf görevlilerinin hizmetlerine karşılık ücretlerinin ödenmesinde, caminin aydınlatılması için gereken yağın satın alınmasında kullanılmıştır. Caminin tamir giderleri de vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.¹⁰³

5. Çavuşzâde Camii

Çavuşzâde Camii adıyla bilinen cami, Çavuşzâde Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır.¹⁰⁴ Ancak zaman içinde caminin harab olmasıyla, Faik Paşa camiyi yeniden inşa ettirmiş¹⁰⁵, bu nedenle Faik Paşa Camii olarak da anılmıştır.¹⁰⁶ Hatta caminin bulunduğu mahalleye de Faik Paşa Mahallesi denilmiştir.¹⁰⁷ 994/1585-1586 tarihli ve 625 numaralı tahrir defterinde “*Mahalle-i Mescid-i Faik Bey*” kaydının yer alması, caminin XVI. yüzyıldan itibaren varlığına işaret etmektedir.¹⁰⁸ Cami, 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşında zarar görmüş, sonradan Rusçuk Seraskeri Behram Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.¹⁰⁹ 1897 tarihli raporda; Camiye ait mezarlığın tesviye olduğundan, taşlarının civardaki Bulgarlar tarafından evleri için kullanıldığından söz edilmiş, akârâtının da kalmadığı belirtilmiştir.¹¹⁰

¹⁰¹ NBKM, R11, s.48, 49.

¹⁰² NBKM, R11, s.44, 45.

¹⁰³ BOA, EV, 10039, v.13b, 18b.

¹⁰⁴ VGMA, HD, 1212, s.72; VGMA, HD, 1181, s.328.

¹⁰⁵ BOA, C.EV, 13907.

¹⁰⁶ BOA, EV, 13615, v.3a, 6b.

¹⁰⁷ BOA, *Tahrir Defteri (TD)*, 625, s.41; 1052/1642-1643 tarihli tahrir defterindeki avarız kayıtları: BOA, TD, 771, s.154; BOA, EV, 10039, v.15a, 18a.

¹⁰⁸ BOA, TD, 625, s.41.

¹⁰⁹ BOA, C.EV, 13907; Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.155.

¹¹⁰ BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; Eşrefoğlu, s.34.

Vakıf kayıtlarına göre, cami imamı, sabah vakitlerinde Yasin suresini de okumakla görevli, yasin-hân'dır.¹¹¹ Caminin müezzini ise aynı zamanda kayyım olarak görev yapmıştır. Vakıf işlerini de müteveli yürütmüştür.¹¹² 1219/1804-1805 tarihli vakıf sicilinde; Çavuşzâde Camii'ne ait vakıf gelirlerinin, Arasta karşısında olan Kürkçüler Hanı'ndaki 6 oda ile Köşe odası olarak belirtilmiş bir oda ve yine handa bulunan 17 adet dükkandan alınan, aylık 36 kuruş 30 paradan ibaret olduğu kayıttır.¹¹³ Zamanla vakfa gelir sağlayan dükkan sayısında azalma olmuş, 1263/1846-1847 ve 1265/1848-1849 yıllarına ait vakıf kayıtlarında, 13 adet dükkan olduğu belirtilmiştir.¹¹⁴ Ancak yine 1265/1848-1849 yılı kaydında, Rusçuk'a bağlı bir köy olan Pisançe'deki bir göz değirmenin yıllık 40 kuruş olan arsa geliri de vakıf geliri olarak gösterilmiştir.¹¹⁵

Vakfa ait bu gelirler, cami ve vakıf görevlilerinin ücretleri, caminin aydınlatması ve cami ile dükkanların tamir¹¹⁶ masrafları için kullanılmıştır.¹¹⁷ Ayrıca caminin iç döşemesi ile ilgili giderler de vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.¹¹⁸ Harcamalardan arta kalan miktar, müteveli tarafından bir sonraki yılın hesabına aktarılmıştır.¹¹⁹ Bazen de fazla olan para, işletilmek üzere verilmiş, neması alınmıştır.¹²⁰

6. Debbâğhane Camii

Cami-i Cedid Mahallesi'nde Arnavud Hüseyin Ağa tarafından inşa ettirilen cami, Debbâğhane Camii olarak tanınmıştır. 1052/1642-1643 tarihli 771 numaralı tahrir defterinde, caminin bu adla anılma nedeni olarak, adı geçen mahallede

¹¹¹ İmam olarak günlük 8 akçe, yasin-hân olarak yaptığı işe karşılık ise günlük 6 akçe ödenmiştir. BOA, *İE.EV*, 4877; VGMA, *HD*, 1212, s.72; VGMA, *HD*, 1207, s.42; BOA, *C.EV*, 13907.

¹¹² NBKM, *R11*, s.191. Kürkçüler Hanı gelirinden günlük 7 akçe almak üzere müteveli tayini hakkında: VGMA, *HD*, 1177, s.223.

¹¹³ NBKM, *R11*, s.190.

¹¹⁴ BOA, *EV*, 12999, v.3a; BOA, *EV*, 13615, v.3a.

¹¹⁵ BOA, *EV*, 13615, v.3a, 6b.

¹¹⁶ Mevcut vakıf kayıtlarına göre cami, 1258-1260/1842-1845 tarihleri arasında tamir görmüştür. BOA, *EV*, 11969, v.3b; BOA, *EV*, 10039, v.15a, 45a.

¹¹⁷ BOA, *EV*, 11969, v.3b; BOA, *EV*, 10039, v.15a, 34a, 45a, 47b; BOA, *EV*, 12709, v.1b; BOA, *EV*, 12711, v.1b; VGMA, *HD*, 1177, s.223.

¹¹⁸ Örneğin; 1261/1845 yılı giderleri arasında, camiye alınan hasır için yapılan ödeme kayıttır. BOA, *EV*, 10039, v.18a.

¹¹⁹ NBKM, *R11*, s.190; BOA, *EV*, 12709, v.1b; BOA, *EV*, 12711, v.1b.

¹²⁰ 1265/1848-1849 yılında 1000 kuruş olan meblağın neması, 150 kuruş olarak vakfa gelir sağlamıştır. BOA, *EV*, 13615, v.3a.

bir debbağhanenin bulunduğu ve buraya debbağ ustalarının yerleştiği gösterilmektedir.¹²¹ Cami, ahşap minarelidir. Etrafı kerpiç duvarla çevrilmiştir. Avlusunda 3 adet medrese odası ve bir mektep olduğu bilinmektedir.¹²² 1806-1812 tarihlerindeki Osmanlı-Rus savaşı sırasında tamamen harap hale gelen cami, 1823 yılından önceki bir tarihte yeniden inşa ettirilmiştir.¹²³ 1840'lı yıllarda faaliyetine devam eden cami, yüzyılın sonunda akârâtı ve medresesi ile birlikte yıkılmıştır. Vakfın arazisi Manastırlı Deynabebi ve Tuzcu Yuvanço ile Rüsûmât İdaresi arasında taksim edilerek üzerine büyük binalar inşa ettirilmiştir.¹²⁴

1219/1804-1805 tarihli vakf siciline göre, cami vakfının gayrimenkul geliri bulunmamaktadır. Vakıf, hizmetlerini menkul gelirleri sayesinde sürdürmektedir. Vakfın sahip olduğu 120 kuruşluk ilk menkul gelirinin, 18 kuruşluk yıllık neması ile vâizin ücreti ödenmiştir. 956 kuruşluk diğer menkul gelirin yıllık 150 kuruş olan neması ise diğer vakıf görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi¹²⁵ ile caminin aydınlatma, tamir ve diğer ihtiyaçları için kullanılmıştır. Vakıf mütevellisinin ölümünden sonra menkul gelirin, debbağ ustalarının eline bırakılması, vakfın idaresinin aksamasına neden olmuştur. Debbağ ustalarının ilgisizliği yüzünden, vakfın yıllık muhasebe kayıtları düzenli olarak tutulmamıştır.¹²⁶ Bahsedilen yıllar (1807-1810), aynı zamanda savaş yıllarına da tesadüf etmektedir.

1259/1843-1844 yılına ait vakıf kayıtlarında, gelir kaynakları tamamen ortadan kalkan ve hiçbir vakfa sahip olmayan caminin, ancak hayırseverlerin yardımlarıyla varlığını devam ettirebildiği tespit edilmektedir. Örneğin; Caminin, imam-hatibinin ücreti, bu yardımlar sayesinde ödenebilmiştir.¹²⁷ Fakat, 1264/1847-1848 yılından itibaren camiye şartıcı bir şekilde hem menkul hem de gayrimenkul vakfedilmiştir. Bu gelirler arasında kimin tarafından vakfedildiği bilinmeyen 2000 kuruş menkul ile Ayşe Hatun tarafından vakfedilen 650 kuruş menkul gelir bulunmaktadır. Vakfın gayrimenkullerini ise bir adet dükkan ile

¹²¹ BOA, TD, 771, s.154.

¹²² Aydın, s.140; Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.154.

¹²³ Camiye hatip tayini dolayısıyla, bu istiladan ve caminin harap halinden bahsedilmektedir. VGMA, HD, 1177, s.230.

¹²⁴ BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; Eşrefoğlu, s.34.

¹²⁵ Camide imam olan şahıs, aynı zamanda hitabet görevini de yerine getirmiştir. İmam olarak günlük 5 akçe, hitabet görevine karşılık günlük 4 akçe olmak üzere, toplam 9 akçe vakıftan ödenmiştir. VGMA, HD, 1181, s.335.

¹²⁶ NBKM, R11, s.202.

¹²⁷ BOA, EV, 11969, v.5a.

debbâğhanede bulunan bir adet kireç kuyusunun geliri oluşturmaktadır.¹²⁸ Vakıf yeni gelir kaynakları sayesinde masraflarını karşılayabilecek duruma gelmiştir.

7. Kapıcıbaşı İbrahim Paşa Camii

Cami, kalenin dışında, Lom İskelesi'nin yanında, Kara Mustafa Mahallesi'nde Tuzcular Sokağı'nda bulunmaktaydı. Sokağın ismine atfen Tuzcular Camii olarak da tanınmıştır. Kapıcıbaşı İbrahim Paşa tarafından inşa ettirilen cami, minaresizdi ve bitişiğinde bir mektep ve dükkanlar yer almaktaydı.¹²⁹ Arşiv belgelerinde caminin adı farklı söyleyiş biçimleri ile kaydedilmiştir. Örneğin; Serbevvin-i Dergâh-ı Ali İbrahim Ağa Camii¹³⁰, Kapucubaşı Camii¹³¹, Kapucubaşı İbrahim Ağa Camii¹³², İbrahim Paşa Camii¹³³ vs. gibi. Caminin inşa tarihi bilinmemektedir. Bununla birlikte cami ile ilgili bilinen ilk kayıt 1733 yılına aittir.¹³⁴ 1840'lı yıllarda faal durumda olduğu bilinen cami hakkında, 1897 tarihli raporda herhangi bir açıklama yer almamaktadır. Muhtemelen cami, bahsedilen zamana kadar varlığını devam ettirememiştir.

Cami vakfının gayrimenkul gelirleri ile ilgili ilk kayıtlar, 1219/1804-1805 tarihli vakıf sicilinde yer almaktadır. Buna göre cami, 2 adet mahzen ile Tuzcular Sokağı'nda bulunan 10 adet dükkanın kira gelirine sahipti.¹³⁵ Vakfın kira gelirini aldığı dükkanların, ne tür dükkanlar olduğu konusunda diğer vakıf kayıtlarında ayrıntılı bilgilere tesadüf edilmektedir. Vakfın, 1253/1837-1838 yılına ait muhasebe kayıtlarına göre, 4 adet tuzcu dükkanı ile birlikte attar ve fiçici dükkanlarının kira geliri bulunmaktaydı. Bu dönemde vakfın, 150 kuruş nemasının olması, menkul gelire de sahip olduğunun göstergesidir.¹³⁶ Ayrıca Eflak tarafında bulunan tuz ocağından her yıl gelen 10.000 kuyye tuz, vakfın bir diğer gelir kaynağı idi ve caminin imam-hatibine tahsis edilmişti.¹³⁷ 1262/1845-1846 yılında, vakfa

¹²⁸ BOA, EV, 13615, v.5b-6a; BOA, EV, 13905, v.4b; BOA, EV, 10039, v.73b, 84a.

¹²⁹ Aydın, s. 141; Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.152.

¹³⁰ BOA, C.EV, 28529; BOA, *İbnülemin Hatt-ı Hümayûn (İE.HAT)*, 410.

¹³¹ VGMA, HD, 1207, s.42.

¹³² VGMA, HD, 1207, s.44; VGMA, HD, 1181, s.329; NBKM, R37, v.22a.

¹³³ VGMA, HD, 1207, s.40.

¹³⁴ Camiye imam tayininden bahseden 15 Cemâziyelahir 1146/23.11.1733 tarihli buyuruldu: BOA, C.EV, 28529.

¹³⁵ NBKM, R11, s.136.

¹³⁶ BOA, EV, 10039, v.4b.

¹³⁷ NBKM, R11, s.137.

gelir getiren dükkanların sayısı 11 adetti.¹³⁸ Vakfın muhasebesi ile ilgili son kayıt ise 1270/1853-1854 yılına aittir. Bu tarihte vakfın, kira gelirlerinin yanında 1964 kuruş menkul ve bu paranın işletilmesinden kaynaklanan yıllık 294 kuruş ne-ması mevcut idi.¹³⁹

Vakfın gelirlerinin büyük bir kısmı, vakıf ve cami görevlilerinin ücretlerine tah-sis edilmiştir. Gelirin bir kısmı ise caminin aydınlatma, iç döşeme ve tamir mas-raflarında kullanılmıştır.¹⁴⁰ Özellikle caminin tamirinin önemli bir masraf kale-mi oluşturduğu dikkati çekmektedir. Bu durum savaş yılları söz konusu oldu-ğunda daha da belirginlik kazanmıştır. Örneğin; 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşı sırasında istila sebebiyle harap hale gelen caminin tamirinde, kullanılmak üzere, vakfın gelir fazlasının tamamı, 1224/1809-1810 yılında bu iş için sarfedilmiş-tir.¹⁴¹ Caminin tamiri sonraki yıllarda da devam etmiştir.¹⁴²

8. Mesih Voyvoda Camii

Ruşçuk'un en eski camilerinden biri olan Mesih Voyvoda Camii, aynı isimle anı-lan mahallede bulunmaktadır. Kanuni dönemine ait 382 numaralı tahrir defte-rinde mahalle, "*Mahalle-i Mesih Voyvoda*" adı ile kaydedilmiştir.¹⁴³ Dolayısıyla tahrir defterlerine yansıyan bu kayıttan caminin, XVI. yüzyıldan beri varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Mahalleye adını veren camiyi inşa ettiren Me-sih Voyvoda'nın kimliği ile caminin mimari yapısı hakkında bilgi bulunmamak-ta, sadece mahkemenin yanında yer aldığına işaret edilmektedir.¹⁴⁴ 1219/1804-1805 tarihli vakıf sicilinde ise cami, harap olan camiler arasında sayılmakta-dır.¹⁴⁵

Camiye vakfedilen gayrimenkuller hakkında Rusçuk şeriyye sicillerinde bazı kayıtlara tesadüf edilmektedir. Rusçuk'a ait ilk sicilde (R1) yer alan bilgiye göre; Rusçuk sakinlerinden Mustafa Ağa, Zilkade 1067/11.8-9.9.1657 tarihli bir vakfi-

¹³⁸ BOA, EV, 12711, v.2a; BOA, EV, 12709, v.2a.

¹³⁹ BOA, EV, 10039, v.90b.

¹⁴⁰ BOA, EV, 11969, v.3a; BOA, EV, 12711, v.2a; BOA, EV, 12999, v.3b; BOA, EV, 13615, v.3a-3b; BOA, EV, 13905, v.1b-2a; BOA, EV, 14198, v.6a; BOA, EV, 10039, v.14b, 19b, 33b, 44b, 51b, 72b, 86a, 90b.

¹⁴¹ NBKM, R11, s.136.

¹⁴² Caminin tamir gördüğü yıllar: 1253/1837-1838, 1262/1845-1846, 1268/1851-1852, 1269/1852-1853. BOA, EV, 10039, v.4b, 33b, 72b, 86a; BOA, EV, 12711, v.2a; BOA, EV, 12709, v.2a.

¹⁴³ BOA, TD, 382, s.56-57.

¹⁴⁴ Bakardjeva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.153.

¹⁴⁵ NBKM, R11, s.9.

ye ile camiye 3 adet dükkan vakfetmiştir.¹⁴⁶ Ayrıca caminin, dolaylı yoldan bazı gayrimenkul (mesken ve haffaf dükkanı) gelirlerine de sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁷ Zaman içinde gayrimenkul gelirleri artan caminin XIX. yüzyılın başlarında, başta mahkeme arsası olmak üzere haffaf dükkanı, dükkan arsaları, mesken ve 5 adet puşkün kirası geliri bulunmaktaydı. Ancak cami vakfının gelirlerinin son derece sınırlı olduğu hatta bazı gelirlerini tahsil edemediği tespit edilmektedir. Örneğin; Mahkemenin arsası¹⁴⁸ caminin vakfı olmasına rağmen, mahkeme harap olduğu için kirası alınmamaktadır. Cami vakfının gelirleri ile ancak cami hizmetlileri (imam, müezzin, kayyım) ile vakaf görevlilerinin ücretleri ve aydınlatma masrafları karşılanabilmiştir. Hatibin ücreti ise Rusçuk gümrük mukataasından¹⁴⁹ ödenmiştir. Vakfın artan geliri, ileride caminin tamirinde kullanılmak üzere mütevellinin idaresine bırakılmıştır.¹⁵⁰

9. Mirza Said Paşa Camii (Silistre Valisi)

Rusçuk'ta bugüne kadar varlığını devam ettirebilen tek cami, 1839 yılında Mirza Said Paşa¹⁵¹ tarafından inşa ettirilmiştir. Hacı Bekir Camii olarak anılan, fakat yanmış olan caminin bulunduğu yere yaptırılmıştır.¹⁵² Caminin fiziki yapısı ile

¹⁴⁶ NBKM, *R1*, v.1a.

¹⁴⁷ 1159/1746-1747 yılı siciline kaydedilmiş vakfiyeden anlaşıldığına göre; Hacı İsmail b. Ali, vakfa, mektep inşası için bir mesken ile mektebin tamirinde kullanılmak üzere Dış Arasta'da bulunan bir dükkanı vakfetmiştir. Ancak vakfiyenin şartlarına aykırı olarak mütevellinin meskeni izinsiz satması üzerine meskene vakf tarafından el konulmuştur. Bununla birlikte mektebin inşasına vakfın izin vermemesi üzerine vakfedilen mesken ve dükkan kiraya verilerek geliri, eski bir vakf olan Mesih Voyvoda Camii'ne tahsis edilmiştir. Bu gelir ile caminin imam, müezzin ve kayyımının ücretleri ödenmiştir. NBKM, *R11*, s.141.

¹⁴⁸ Mahkemenin 1215/1800-1801 yılında faal durumda olduğu ve buradan alınan kira ile caminin müezzin, devir-hân ve kayyımının ücretlerinin karşılandığı (VGMA, *HD*, 1177, s.219), ancak mahkemenin harap olmasından sonra kira gelirinin ortadan kalkması yüzünden, bahsedilen görevlilere, vakfın diğer gelirlerinden ödeme yapıldığı tespit edilmektedir. NBKM, *R11*, s.141.

¹⁴⁹ XVIII. yüzyıl boyunca Mesih Voyvoda Camii'nde görev yapan bütün hizmetlilerin (müezzin, kayyım, devir-hân ve imam-hatip) ücretleri bahsedilen mukataadan ödenmiştir. BOA, *İE.EV*, 7634; BOA, *C.EV*, 21753; BOA, *C.EV*, 16095; BOA, *C.EV*, 30117; BOA, *AE.SABHI*, 19672; BOA, *AE.SABHI*, 4903.

¹⁵⁰ NBKM, *R11*, s.140-141.

¹⁵¹ Tam adı Said Mehmed olan paşa, Tatar asıllıdır. Nizâmiye ordusuna kuruluşunda girerek, miralay, liva ve sonra süvari feriki olmuştur. İlki 1249/1833-1834 yılında olmak üzere 5 kez Silistre Valisi olarak görev yapmış, ayrıca 1277/1860-1861 tarihinde emekli oluncaya kadar 2 defa Rume- li, 2 kere Selanik, Niş, Yanya, Diyarbakır, Köstendil ve Vidin valiliklerinde bulunmuştur. 18 Zil- kade 1287/9.2.1871 tarihinde vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, c.5, s.1457.

¹⁵² Bakardjjeva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.154.

ilgili bilinenler, duvarının ve minaresinin tuğladan olduğudur. 1840 tarihli teftiş defterinde, caminin yanında bir maksûre¹⁵³ olduğundan, altında bir mektep, 4 adet dükkan ile 5 adet mahzen bulunduğu söz edilmektedir. Kible tarafında, harabe han arsası ile bir tarafında da medrese ve dükkanların varlığından, diğer iki tarafının yol olduğundan bahsedilmektedir.¹⁵⁴ 1897 tarihli raporda ise akârâtının zengin olduğu, fakat bazılarının belediye tarafından yıkıldığı, önemli bir kısmının da haczedildiği belirtilmektedir.¹⁵⁵

Said Paşa'nın 21 Muharrem 1262/20.1.1846 tarihli vakfiyesinde¹⁵⁶, vakfettiği gayrimenkuller ve bu mülklerden gelen gelirin hangi hayır kurumlarında, nasıl kullanılacağı ile ilgili ayrıntılı açıklamalar mevcuttur. Mal varlığı bakımından oldukça iyi durumda olan Said Paşa, Rusçuk dışında da mülklere sahipti ve başka yerlerde de hayır kurumları inşa ettirmişti.¹⁵⁷ Yarı-ailevi olarak değerlendirilebilecek bir vakıf kurmuştu. Vakfın yönetimi kendisinde olacaktı. Kendisinden sonra da kız, erkek ayırt etmeksizin evladından evladına devredecekti. Eğer bir gün kendi soyundan kimse kalmazsa, eyalette bulunan müşir ve kadının onayı ile uygun biri müteveli olarak atanacaktı. Vakıf gelirleri, vakıf bünyesindeki bütün kurumların her türlü masrafları, görevlilerin maaşları için kullanılacak, fazlası kendisine ve paşanın ölümünden sonra da çocuklarına eşit şekilde paylaşılacaktı.¹⁵⁸

Mirza Said Paşa'nın vakfettiği gayrimenkuller şunlardı:¹⁵⁹ Rusçuk'ta 35 adet dükkan, bir tahmis, bir kahvehane arsası, Hızır Baba Zaviyesi yakınındaki salhane (mezbaha), Rusçuk dışında Tuna bağları denilen bölgede, 14 dönümlük bahçe, bitişiğindeki bir miktar bostan arsası, Rusçuk'a bağlı bir köy olan Tutrakan'da, 4 adet dükkan, 4 adet mahzen, bir kahvehane dükkanı, Silistre kasabası civarında olan salhane, Kozluca kazasında Tahta Köprü Altı denilen yerdeki iki

¹⁵³ Camilerin kenar ve köşelerine yapılan etrafı parmaklıklı zeminden bir parça yüksekçe yer. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul 2004, s.394.

¹⁵⁴ Aydın, s.141.

¹⁵⁵ BOA, *A.MTZ.04*, 49/50; BOA, *Y.PRK.EV*, 2/39; Eşrefoğlu, s.32.

¹⁵⁶ VGMA, *Vakfiye Defteri*, 581/2, s.277, sıra 279.

¹⁵⁷ Mirza Said Paşa, Rusçuk'taki cami, medrese ve mektepten başka; Şumnu'da bânisi olduğu Nakşibendi Hangâhı'nda bir cami, Tutrakan'da bir cami, Hacıoğlu Pazarı'nda Mahkeme Camii olarak anılan bir cami, Babadağı'na bağlı Kuşköy'de bir medrese, Köstence'ye bağlı Mahmud Kapısı adlı köyde bir cami inşa ettirmişti. Yenipazar'da olan Ahmed Paşa Camii'ni de yeniden yaptırmıştı. VGMA, *Vakfiye Defteri*, 581/2, s.277, sıra 279.

¹⁵⁸ VGMA, *Vakfiye Defteri*, 581/2, s.277, sıra 279; BOA, *EV*, 18427, v.70b.

¹⁵⁹ VGMA, *Vakfiye Defteri*, 581/2, s.277, sıra 279.

göz değirmenin yarı hissesi, Balçık kazasında iki göz değirmen, Yenipazar'da 10 adet oda, bir ahır ve bir kahvehaneden ibaret han, bitişiğinde bir oda, bir mutfak ve avludan oluşan menzil idi.

Paşa'nın şahsi mülkü iken vakıf mah haline dönüşen, bu akârâtın nasıl kullanılacağı, hangi görevlilere, ne kadar ücret verileceği de yine vakfiyede ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştı. Rusçuk'ta inşa ettirdiği camide; 10 kuruş aylık ile bir hatip, her birine aylık 45'er kuruş verilmek üzere imam-ı evvel ve imam-ı sâni, 26 kuruş aylık ile müezzin-i evvel, 25 kuruş aylık ile müezzin-i sâni, 50 kuruş aylık ile vâiz ve aylık 35 kuruş verilmek üzere bir kayyım, görevlendirilmesini şart koştumtu. Ayrıca her yıl üç aylarda (Recep, Şaban, Ramazan'da), Kur'an okumak üzere, her birine 40'ar kuruş verilecek şekilde, 4 hafız görevlendirilmesini istemişti. Yine vakfiyede; sadece Ramazan ayında, Kur'an okumak üzere, her birine 55'er kuruş verilecek olan, 4 hafızın görevlendirileceği belirtilmişti. Vakfın işlerini takip etmek ve gelirlerini toplamakla görevli bir mütevellî kaymakamının da ayda 40 kuruş almak kaydıyla, vazifelendirileceği ifade edilmişti. Caminin bitişiğinde yaptırdığı medreseye 50 kuruş aylık ile bir müderris, 30 kuruş aylık ile medresenin kütüphanesi için bir hafız-ı kütüp¹⁶⁰ ve yine paşa tarafından cami bitişiğinde yaptırılan mektep için aylık 10 kuruş almak üzere bir muallim-i sıbyan atanmasını belirtmiş, medrese talebelerine 5'er kuruş verilmesini şart koştur. Görevlilerin yapacakları bütün vazifeler de yine detaylı olarak açıklanmıştır.¹⁶¹

Mirza Said Paşa, vakfettiği mülklerin dışında, Rusçuk'ta Hacı Ali Camii yakınında ve Çarşıbaşı denilen bölgede, saraçlar yakınında 3 adet su kuyusu açtırmış, medrese önünde bir şadırvan yaptırmıştır.¹⁶² Bütün hayır kurumları için yapılacak harcamalar, görevlilerin ücretleri, camilerin aydınlatma giderleri ve vakfedilen akârâtın bakım, onarım masrafları da vakfiyesinde belirttiği üzere vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.¹⁶³ Vakfiyede olmayan, ancak 1259/1843-1844 ve 1268/1851-1852 yıllarına ait vakıf kayıtlarında rastlanan başka harcamalar için de ödenek ayrılmıştır. Örneğin; Rusçuk'taki Taş Mescid imamı ile müezzininin

¹⁶⁰ Kütüphane memuru. Yedi yıldız, s.57.

¹⁶¹ VGMA, *Vakfiye Defteri*, 581/2, s.277, sıra 279.

¹⁶² VGMA, *Vakfiye Defteri*, 581/2, s.277, sıra 279.

¹⁶³ Mirza Sait Paşa vakfının gelir ve giderleri hakkında: BOA, EV, 11969, v.4a; BOA, EV, 13615, v.6b; BOA, EV, 10039, v.15b, 18b, 45a, 53b, 75a; BOA, EV, 13905, v.7b; BOA, EV, 14198, v.1b.

ücreti¹⁶⁴ ve Sa'diyye târikatına bağlı Lütfullah Dergâhı'nın iâşe masrafları Said Paşa vakfından karşılanmıştır.¹⁶⁵

Medrese, mektep ve kütüphanesi ile birlikte bir külliye görünümünde olan, Rusçuk'taki Mirza Said Paşa Camii, 02.07.1870 tarihinde, şehrin 1/3'ini yok eden yangında büyük hasar görmüştür.¹⁶⁶ Bu yangından beş sene kadar sonra, caminin yanmış vaziyette bulunmasının verdiği rahatsızlık nedeniyle, hükümet tarafından yeniden inşasına karar verilmiştir.¹⁶⁷ Yapılacak masrafları karşılamak üzere, gereken meblağın, vilayet meclisi tarafından, menafi sandığından alınması uygun bulunmuş, bunun için sandıktan 25.000 kuruş alınarak, cami inşaatı tamamlanabilmiştir. Ancak sandığa olan borç, ödenemediği için faizi nedeniyle giderek büyümüş, vakfın 1294/1877 yılına ait muhasebesinde sandıktan alınan borç ile birlikte toplam borç, 74.659 kuruşa ulaşmıştır.¹⁶⁸

Bu sıkıntılı durumdan kurtulabilmek için çareler arayan yetkililer, Mirza Said Paşa vakfından olan Varna'da bulunan bir değirmenin 1290-1291/1873-1875 yıllarına ait 35.000 kuruş tutarındaki, iki yıllık gelirinin, menafi sandığına gönderilmesi için harekete geçmişler, söz konusu gelirin gönderilmesine, Varna evkaf muhasebecisinin muhalefet ettiği anlaşıldığından, bir an önce bu engelin ortadan kalkması ve sandığa olan borcun kapatılabilmesi için durumu, Varna'ya bildiren arzlar göndermişlerdir.¹⁶⁹ Borcun ne zaman kapatılabildiği hakkında bilgi sahibi olunamamakla birlikte, Mirza Said Paşa Camii'nin, Rusçuk'ta bugün de var olan tek cami olduğu bilinmektedir. Giriş kapısı üzerindeki kitabede, yeniden inşa edildiği zamana ilişkin bilgiler mevcuttur.

10. Taş Mescid

Arık Ramazan Mahallesi'nde bulunan mescid¹⁷⁰, Ayşe Hanım Mescidi olarak da anılmıştır. Tuğladan inşa edilmiştir. Minaresi yoktur. Etrafı taş duvarla çevrili

¹⁶⁴ BOA, EV, 11969, v.5a; BOA, EV, 10039, v.75a.

¹⁶⁵ Lütfullah Dergâhı'na, taâmiyye olarak, yıllık 3000 kuruş ödenmiştir. BOA, EV, 10039, v.75a.

¹⁶⁶ Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.127-128.

¹⁶⁷ 6 Rebiülahir 1292/12.05.1875 tarihli ve 5 Cemâziyelevvel 1292/9.6.1875 tarihli Tuna gazetelerinde, yanmış olan caminin yeniden inşasına, Mirza Said Paşa'nın mirasçıları tarafından başlandığı belirtilmektedir. *Tuna*, S.967 (6 Rebiülahir 1292); *Tuna*, S.975 (5 Cemâziyelevvel 1292). Ancak gazete haberleri doğru değildir. Mirasçılar bu konuya duysız kalmışlar, bu nedenle menafi sandığından borç alınıp, caminin yenilenmesi yoluna gidilmiştir. NBKM, F: 112/180.

¹⁶⁸ NBKM, F: 112/180.

¹⁶⁹ NBKM, F: 112/180.

¹⁷⁰ NBKM, R11, s.224.

olan mescidin bahçesinde bir mezarlık olduğu bilinmektedir.¹⁷¹ 1219/1804-1805 tarihli sicile göre, mescidin vakfına ait sadece 200 kuruş vardır. Vakfa gelir sağlayan başka bir menkul veya gayrimenkulden söz edilmemektedir. Mütevellisi tarafından 200 kuruşun kullanıma verilmesiyle, aylık 3 kuruş nema alınmaktadır. Söz konusu olan bu 3 kuruş da imama, görevine karşılık verilmektedir.¹⁷²

Mescid ile ilgili 1259/1843-1844 yılına ait başka bir kayıta da, vakfın hiçbir geliri olmadığından söz edilerek, mescidin, imam ve müezzininin ücretlerinin Müşir Said Paşa vakfından verildiğinden bahsedilmektedir.¹⁷³ 1897 tarihli Rusçuk tüccar vekilinin raporunda ise mescidin akârının zapt olunduğu ve harap bir halde bulunduğu belirtilmektedir¹⁷⁴ ki, sonradan yıkılmıştır.¹⁷⁵

II. Mektep ve Medreseler

1. Alanyalı Mustafa Paşa Medresesi ve Mektebi

Alanyalı Mustafa Paşa Camii'nin yanında bir mektep ve yedi odalı bir medrese inşa edilmiştir.¹⁷⁶ Medresede bir müderris ve medrese hocaları görev yapmaktadır. Burada görev yapanların ücretleri ile talebelerin masrafları, mektep ve medresenin diğer tüm harcamaları, vakf gelirlerinden karşılanmıştır. Medrese ve mektep XIX. yüzyılın ortalarından itibaren sık sık tamir görmüştür.¹⁷⁷

2. Cami-i Atik Medresesi

Rusçuk'un muhtemelen en eski medresesi¹⁷⁸ olan Cami-i Atik Medresesi Abdülbâkî Paşa vakfındandır. Yedi odalı olan medresede müderris¹⁷⁹, ders-i 'âm¹⁸⁰ ve

¹⁷¹ Aydın, s.141; Bakardjiewa-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.154.

¹⁷² NBKM, *R11*, s.224.

¹⁷³ BOA, *EV*, 11969, v.5a.

¹⁷⁴ BOA, *A.MTZ.04*, 49/50; BOA, *Y.PRK.EV*, 2/39; Eşrefoğlu, s.34.

¹⁷⁵ Bakardjiewa-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.154.

¹⁷⁶ Aydın, s.141.

¹⁷⁷ BOA, *EV*, 10039, v.5b, 18b, 45b, 71a, 86b, 88a; BOA, *EV*, 12711, v.5a; BOA, *EV*, 12709, v.5a; BOA, *EV*, 11969, v.2b; BOA, *EV*, 15176, v.2b.

¹⁷⁸ Sabev, *Arab Historical Review for Otoman Studies*, p.513-514.

¹⁷⁹ NBKM, *R11*, s.25, 232.

¹⁸⁰ Camilerde veya başka yerlerde umumi dersler veren hoca. Yediyıldız, s.56. Bu medresede günlük 6 akçe vazife ile ders-i 'âm tayin edilenler hakkında: VGMA, *HD*, 1177, s.226, 234; VGMA, *HD*, 1207, s.48; VGMA, *HD*, 1181, s.330.

muvakkat¹⁸¹ görev yapmaktadır. Medresede öğrenim gören talebelere çeşitli gelir kaynaklarından tahsisat ayrılmıştır.¹⁸² 1179/1765-1766 tarihli Hurûfat defterinde, bir mektepten de söz edilerek, buraya muallim-i sıbyan atanması ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu bilgi, medreseden başka bir mektebin varlığını da ortaya koymaktadır.¹⁸³

3. Çavuşzâde Medresesi

Medrese, Çavuşzâde Ali Ağa tarafından¹⁸⁴ Çavuşzâde Camii civarında inşa edilmiş ve aynı vakfa dahil edilmiştir.¹⁸⁵ Ancak ne zaman faaliyet göstermeye başladığı hakkında bilgi yoktur. XVII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olabileceği ileri sürülmektedir.¹⁸⁶ Oysa 994/1585-1586 tarihli, 625 no'lu tahrir defterinde "Mahalle-i Mescid-i Faik Bey" hakkında var olan kayıt, dolaylı olarak Çavuşzâde Camii'nin varlığına işaret etmekte ve medresenin de daha o dönemden itibaren mevcut olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.¹⁸⁷

1155/1742-1743 yılına ait Hurûfat defterlerindeki bilgilere göre; medresenin müderrisi olan şahıs, aynı zamanda camide hatip olarak görev yapmıştır.¹⁸⁸ 1182/1768-1769 tarihli Hurûfat defterinde, muallim-i sıbyan tayini hakkındaki bilgi, medreseden ayrı olarak, bir de sıbyan mektebi olduğunu ortaya koymuştur.¹⁸⁹ 1811 yılındaki Rus işgali sırasında, gerek cami gerekse mektep ile medrese ve hatta yakınında olan Çavuşzâde Çeşmesi, bakımsız ve harap bir haldeyken yıkılmış, ancak savaştan kısa bir süre sonra Rusçuk Seraskeri Behram Paşa tarafından, bu yapılar yeniden kullanılabilir hale getirilmiştir.¹⁹⁰ 1812 yılı sonrasına ait vakıf kayıtlarında Çavuşzâde Medresesi hakkında herhangi bir bilgiye rastlan-

¹⁸¹ Yıldızlar ilmi ve kozmografyayı bilmek zorunda olan ve vakitlerin tayini için Muvakkat-hâne'de bulunan saatlerden sorumlu şahıs. Yedi yıldız, s.58. Ayrıca bkz. Berki, s.43. Medresede günlük 4 akçe ile muvakkat olanlar hak. VGMA, HD, 1212, s.72.

¹⁸² Her sene Şuca' Değirmeni'nden gelen 6 kile un talebelere tahsis edilmiştir. NBKM, R11, s.232.

¹⁸³ VGMA, HD, 1181, s.333, 336.

¹⁸⁴ VGMA, HD, 1212, s.72; VGMA, HD, 1181, s.328.

¹⁸⁵ Çavuşzâde Medresesi müderrisinin ücretini, Çavuşzâde Camii'nin mütevellisinden aldığı hakkında: NBKM, R11, s.191, 234.

¹⁸⁶ Sabev, *Arab Historical Review for Otoman Studies*, p.515, 523.

¹⁸⁷ BOA, TD, 625, s.41.

¹⁸⁸ Medresede müderris olarak yaptığı hizmete karşılık günlük 6 akçe, camide hatip olarak çalışması karşılığında ise günlük 2 akçe, vakıftan ödeme yapılmıştır. VGMA, HD, 1207, s.42; VGMA, HD, 1212, s.72.

¹⁸⁹ Sıbyan mektebi muallimine günlük 12 akçe ödenmiştir. VGMA, HD, 1181, s.337, 340.

¹⁹⁰ BOA, C.EV, 13907; Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.155.

mamıştır. Bu durum, Orlin Sabev tarafından, Behram Paşa'nın, muhtemelen medreseyi tamir ettirmedeği şeklinde, yorumlanmasına neden olmuştur.¹⁹¹

III. Tekke ve Zaviyeler

1. Amiş Baba Tekkesi

Ruşçuk'taki tekkelerden biri olan Amiş Baba Tekkesi, Hacı Musa Mahallesi'nde bulunan, Sa'diyye tarikatına mensup Abdullah oğlu Şeyh Ahmet Amiş tarafından kurulmuştu. 3 Zilkade 1232/14.9.1817 tarihli Rusçuk vakıf siciline kaydedilmiş vakfiyesinde; Kaygulu Dede Tekkesi bitişiğinde olan birkaç odalı evi ile bir kısmında meyve ağaçlarının bulunduğu avludan oluşan meskenini ve bunun yanındaki 2 adet bakkal dükkanını vakfettiğini belirtmektedir. Yaşadığı sürece vakfı, kendisinin idare edeceği şartını vakfiyeye eklemiş, kendinden sonra da eşi Ahmed kızı Ayşe'nin müteveli olarak vakfın idaresinden sorumlu olacağını belirtmiştir. Eşinin vefatından sonra ise tekkede şeyh ve postnişin olanların vakfın yönetimini de sürdürmelerini istemiştir. Vakfı idare edecek olan mütevellinin, (ki, hayatta oldukları sürece kendisi ve eşinin, onlardan sonra da tekkede şeyh olanların) tekkeyi ikametgâh olarak kullanmasını vakfiyesinde ifade etmiştir.¹⁹²

Amiş Baba, bağışladığı dükkanlarının kirasının 3'er kuruştan 6 kuruş ettiğini, yılda bunun 72 kuruşa ulaştığını belirterek, bu paranın nasıl kullanılacağına da açıklık getirmiştir. Kira geliri olan meblağın, 40 kuruşunun müteveli tarafından, mesken ve tekkenin tamiri için kullanılacağını, 10 kuruşunun tekkede şeyh olanlara verileceğini, ayrıca 12 kuruşun mübarek gün ve gecelerde fakirlere yemek vermek için harcanacağını, aydınlatma masraflarının da buradan karşılanacağını ifade etmiştir.¹⁹³ Amiş Baba'nın kendi mülkü iken vakıf haline getirdiği ve tekke olarak kullanılacak evin bahçesine, Alanyalı Mustafa Paşa tarafından, çit duvarlı ve ahşap minareli bir cami inşa ettirilmiştir.¹⁹⁴ Bu cami bulunduğu yerden dolayı Tekke Camii olarak anılmıştır.¹⁹⁵

1267/1851-1852 yılından itibaren 1270/1853-1854 yılına kadar üç yıllık döneme ait evkaf defterlerinde, Amiş Baba vakfı ile ilgili mevcut olan kayıtlarda, tekkenin gelirinin epeyce arttığı görülmektedir. Özellikle menkul geliri dikkat çek-

¹⁹¹ Sabev, *Arab Historical Review for Otoman Studies*, p.515.

¹⁹² NBKM, R11, s.231, 251.

¹⁹³ NBKM, R11, s.231, 251.

¹⁹⁴ Aydın, s.140.

¹⁹⁵ Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.132, 156.

mektedir. Bu durum zaman içinde tekkeye para vakfedildiği ihtimalini güçlendirmektedir. Mevcut paranın kullanıma verilmesiyle alınan neması, geliri daha da artırmıştır.¹⁹⁶ Örneğin; 1267/1851-1852 yılına ait vakıf kaydında, vakfın 4000 kuruş menkulü vardır. Bu paranın murabahasının 600 kuruş olduğu kaydedilmiştir.¹⁹⁷ Tekkenin geliri artmasına rağmen, kullanımda olan paraya dokunulmadığı için zaman zaman vakfın, harcamaları karşılamakta sıkıntıya düştüğü anlaşılmaktadır. Özellikle caminin ve tekkenin tamir gördüğü yıllarda vakıf açık vermiştir.¹⁹⁸ Cami imamı ile mütevellinin ücreti ve aydınlatma masrafları hep vakıf gelirinden karşılanmıştır.¹⁹⁹

1897 tarihli raporda, tekkenin ve akârâtının plana dahil olduğundan bahsedilmiştir. Yani Rusçuk'taki diğer pek çok cami ve vakıf eser gibi açılacak yeni sokakların planlarına tesadüf ettirildiğinden söz edilmektedir.²⁰⁰

2. Şazeli Dergâhı

Dergâh, Şaziliyye Tarikatı²⁰¹ şeyhlerinden Şeyh Hacı Ahmed Efendi tarafından 1838 yılında Cami-i Atik Mahallesi'nde kurulmuştur. Hacı Ahmed Efendi Tekkesi olarak da bilinen ve geniş bir avlunun içinde yer alan dergâhın, hemen girişinde büyük bir taş çeşmesi vardı, ancak çeşme XIX. yüzyılın başında yıkılmıştır.

Şeyh Hacı Ahmed Efendi, 5 Rebiülevvel 1254/29.05.1838 tarihli vakfiyesi ile dergâha şahsi mallarını vakfetmiştir. Vakfiyeye göre Ahmed Efendi, arsa üzerine yeniden inşa ettiği, bir semahhane, üç oda, divanhane, çardak ve bir miktar bahçeden oluşan binayı vakfa devretmiştir. Ayrıca buranın bakımı için Bayraklı Camii'nin karşısında bulunan Göğebakan hanını da bağışlamıştır. Şeyh Ahmed Efendi'nin vakıf şartları arasında belirttiği en önemli husus, Şaziliyye Tarikatı'nın ayinlerini burada eksiksiz ve aralıksız olarak yapmasıydı. Diğer şartları arasında şunlar bulunuyordu: Tekkenin kurucusunun aynı zamanda tekkenin

¹⁹⁶ BOA, EV, 14198, v.6b; BOA, EV, 10039, v.73b, 84a, 92a; BOA, EV, 15176, v.3b.

¹⁹⁷ BOA, EV, 14198, v.6b.

¹⁹⁸ Mevcut kayıtlara göre Tekke Camii 1270/1853-1854 yılında tamir görmüştür. 1268/1851-1852 ve 1269/1852-1853 yıllarında da tekke tamir edilmiştir. BOA, EV, 10039, v.92a; BOA, EV, 15176, v.3b; BOA, EV, 10039, v.73b, 84a.

¹⁹⁹ BOA, EV, 14198, v.6b; BOA, EV, 10039, v.73b, 84a, 92a; BOA, EV, 15176, v.3b.

²⁰⁰ BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; Eşrefoğlu, s.26, 34.

²⁰¹ Ebu'l-Hasen Şâzili (doğ. 593/1196) tarafından kurulan tarikat, Cezayir, Tunus, Fas, Mısır ve diğer Afrika ülkelerinde en yaygın tarikat haline gelmiş ve XIX. yüzyılda da Şeyh Zafir vasıtası ile Osmanlı Devleti'ne girmiştir. Yılmaz, s.250-253.

şeyhi ve mütevellisi olması, ölümünden sonra görevin evlatlarına ve onların erkek evlatlarına geçmesi, soyun tükenmesi durumunda ise Şazeli Tarikatı halifelerinden birinin şeyh ve müteveli olmasıydı.²⁰²

Şazeli Dergâhı'nın hem menkul hem de gayrimenkul gelirleri bulunmaktaydı. Menkul geliri ile ilgili tek kayıt, 1266/1849-1850 yılına aittir. Dergâhın, 2100 kuruş menkulden, 315 kuruş neması vardı. Gayrimenkullerini oluşturan mülkler ise bir adet han, 8 adet dükkan (1861 yılında 13 adet dükkan)²⁰³ve bir adet dükkan arsasından ibaretti. Ancak dergâhın gelirlerinin yetersiz olduğu ve giderlerini karşılayamadığı görülmektedir. Dergâhın en büyük masraf kalemlerini yemek ve tamir (dergâh, han ve dükkan) giderleri oluşturmaktadır. Özellikle tekelerin işlevleri arasında yer alan, gelip geçen yolculara ve misafirlere, barınma ve yiyecek sağlama durumu, tekke giderlerinin artmasına sebep olmuştur. Şazeli Dergâhı'nda da konaklayan misafirlere ve haftada bir kere olmak üzere mukabele geceleri ile 10 Muharrem'de yemek verilmiştir. Ayrıca kahve, odun, kömür ve aydınlatma masrafları da dergâhın diğer giderleri arasında bulunmaktaydı. Dergâhın işlerini görmek üzere hizmet eden 5 derviş ile mevlüd okuyan ve teravih namazı kıldırana da ödenek ayrılmıştır.²⁰⁴ 1861 yılından itibaren Tutra-kan'daki Şazeli Tekkesi için de dergâhın gelirlerinden kaynak ayrılmıştır.²⁰⁵ 1861 yılında Şazeli Dergâhı ile ilgili hazırlanan bir defter vasıtasıyla, dergâhın hem gelir ve gider hesaplarına hem de dergâhın sahip olduğu mal-mülk, kitap ve eşyaların bir listesine ulaşmak mümkün olabilmiştir. Buna göre dergâhın 30'un üzerinde kitaptan oluşan bir kütüphanesi ile kazan, seccadeler, bakır şamdanlar vs. gibi çeşitli eşyaları vardı.²⁰⁶

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, kendi kendini idare etmekte zorlanan Şazeli Dergâhı için tam bir yıkım olmuştur. İstila dolayısıyla bütün akâr ve geliri ortadan kalkan dergâh, postnişini olan Şeyh Ali Rıza'nın kendi kaynaklarını kullanması nedeniyle bir süre daha ayakta kalabilmiştir. Ancak 1308/1890-1891 yılından itibaren gerek postnişini ve gerekse Rusçuk İslam Cemaati tarafından merkeze yapılan başvurularda, maddi sıkıntının büyük boyutlara ulaştığı ve

²⁰² VGMA, *Vakfiye Defteri*, 581/1, s.20, sıra 19; Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.132.

²⁰³ Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.133.

²⁰⁴ BOA, *EV*, 13905, v.7a; BOA, *EV*, 14198, v.3b.

²⁰⁵ Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.133.

²⁰⁶ Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.132-133.

dergâhın kapanmak üzere olduğu dile getirilerek yardım talep edilmiştir.²⁰⁷ Başvuruları dikkate alan Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti, dergâhın içinde bulunduğu durumu ve gelir kaynaklarını araştırmak üzere mahalli şebhenderliği görevlendirmiştir.²⁰⁸ 1897 yılında dergâhın bulunduğu mekan, şehir planı içinde yer aldığı gerekçesiyle küçültülmüş ve akârının da bir kısmı yıkılmıştır.²⁰⁹

XX. yüzyıl başlarında (1901 yılında) harap durumda olan Şazeli Dergâhı'nın tamiri için teşebbüse geçilmiştir. Bu amaçla Rusçuk Tüccar Vekaleti tarafından bir keşif defteri hazırlanmıştır. Keşfi yapan Makedonyalı ustanın tespitlerine göre, semah hanenin çatısı ile yer döşemeleri, yaz ve kış odaları, kahve ocağı, abdesthane ve avlunun elden geçmesi gerekmektedir.²¹⁰ Dergâhın tamirinin tamamlanıp tamamlanmadığı veya tamirinin ne kadar sürdüğü konusunda herhangi bir kayıt mevcut değildir. Bununla birlikte 1940 tarihli Rusçuk İslâm Cemaati'ne ait olan gayrimenkuller listesinde Şazeli Vakfı'nın yer alması dergâhın faaliyetini sürdürdüğünü göstermektedir. Dergâhın ne zaman ortadan kalktığı veya yıkıldığı ise tarafımızdan bilinmemektedir.

IV. Diğer Vakıf Eserleri

1. Saat Kulesi

Rusçuk'ta, Büyük Çarşı²¹¹ denilen bölgede bulunan, bir vakıf eser olan saat kulesinin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı hakkında bilgi yoktur. Konumu itibarıyla şehrin önemli bir yerine inşa ettirilen kule, şehrin yapısında da önemli bir yere sahip olmuştur. Aylık 60 para tutarındaki 4 işyerinden alınan kira geliri, zamanla yetersiz hale gelmiştir. Bu durum Rusçuk Ayanı Tirsinikli İsmail Ağa'nın dikkatini çekmiş, eski saatin yerinde, taştan sekiz köşeli prizma şeklinde yeni bir saat kulesi yaptırmıştır. Kulenin üst kısmında çapı daha küçük ve saat mekanizmalarının konulduğu koni şeklindeki bölüm mevcuttur.²¹² Tirsinikli İsmail Ağa, saatin düzgün çalışması için bu görevi yerine getirecek olan saatçiye her ay maaş ödenmesini sağlamıştır. XIX. yüzyılın başlarında, şehrin pek çok

²⁰⁷ Rusçuk Şazeli Dergâhı Postnişini Şeyh Ali Rıza'nın taâmiyye namıyla bir miktar maaş tahsisi talebi: BOA, *Yıldız Perâkende Evrâkı Arzuhâl Jurnal (Y.PRK.AJZ)*, 24/28.

²⁰⁸ BOA, *Yıldız Mütenevvi Marûzât Evrakı (Y.MTV)*, 63/22.

²⁰⁹ BOA, *A.MTZ.04*, 49/50; BOA, *Y.PRK.EV*, 2/39; Eşrefoğlu, s.32.

²¹⁰ BOA, *Y.MTV*, 221/66.

²¹¹ Saat kulesi, Arasta Camii'nin etrafında bulunan meydanın batı tarafında inşa edilmişti. Ticaret yapılan Uzun Çarşı Sokağı'nın da hemen yanında bulunmaktaydı. Tüm bu bölge, Büyük Çarşı olarak anılmaktaydı. Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.44, 105.

²¹² NBKM, *RII*, s.238; Bakardjieva-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.44.

yerine yaptırdığı çeşmeler için kendine ait gayrimenkulleriyle kurduğu vakfın mütevellisi tarafından, saatçiye verilmek üzere, 5 kuruş ödenek ayırmıştır.²¹³ 4 Şevval 1220/26.12.1805 tarihli vakıf kaydında; Tirsinikli İsmail Ağa'nın müslümanların zamanı öğrenebilmeleri için saat kulesini yeniden inşa ettirdiğinden bahsedilmiş, İsmail Ağa tarafından vakfedilen, 10 adet işyerine ait, aylık 480 para yani 12 kuruş tutarındaki kira gelirinin, saatin bakımı ve giderleri için her ay olmak üzere, saatçiye ödenmesi istenmiştir.²¹⁴

Saat kulesinin yeniden inşa edildiği, sırada üzerine yazılan kitabede, III. Selim'e ait bir tuğra ile şiirsel ifadeyle kurucusunu öven, sözlerin olduğu bilinmektedir. Kitabenin devamında bugünkü ifadeyle, "...bu saat, duanın sesinde zamanın, ilanını kainatla birleştirdi. Bu ustalıkla işlenmiş saatin inşaat tarihini erdemli İsmail Ağa kaydetti. 11 Şevval 1220/2.1.1806", şeklinde kim tarafından ve hangi tarihte yapıldığı belirtilmektedir.²¹⁵ Tirsinikli İsmail Ağa'nın vakfettiği mülklerin gelirleri sayesinde, saat kulesi bir yüzyıl daha ayakta kalabilmiş, ancak 1919 yılında yıkılmış, daha doğrusu yıktırılmıştır.²¹⁶

2. Su Vakıfları

Hayır müesseseleri içinde su vakıflarının ayrı bir önemi vardır. Toplumun yararına sunmak ve özellikle kültürümüzde yer alan "su gibi aziz ol" duasına nail olabilmek için hayırseverler tarafından, çeşitli amaçlara hizmet etmek üzere pek çok hayrat eser oluşturulmuştur. Bunların arasında su yolları, çeşmeler, şadırvanlar, kuyular, su kemerleri, menba suları, su bendleri ve su havuzları sayılabilir. Vakıf yolu ile ortaya çıkan bu su hayratlarına ve onlara gelir getiren vakıflara Osmanlı Devleti'nde yaygın bir şekilde rastlanmaktadır.²¹⁷ Bunun en güzel örneklerinden biri de Rusçuk'ta görülmektedir. Şehirde inşa edilen çeşme ve pi-

²¹³ NBKM, R11, s.238.

²¹⁴ NBKM, R11, s.238-239.

²¹⁵ Podbrani İzvori za İstoriyata na Grad Ruse i Rusenskiya Kray (II- XIX V.), p.138.

²¹⁶ Podbrani İzvori za İstoriyata na Grad Ruse i Rusenskiya Kray (II- XIX V.), p.138. Popov, p.21'de saat kulesinin harap ve bakımsız halde olduğunu ima edercesine, "[kendiliğinden] yıkılma korkusundan dolayı yıktırıldı"ğım ifade etmektedir. Bakardjieva-Stoyan, Ruse. Prostranstvo I İstoriya, p.44'de, saat kulesinin değerinin yeterince bilinmediğine işaret ederek, eskidiğine karar verildiği için yıktırıldığını belirtir.

²¹⁷ Su vakıfları ile bunlara dair vakfiyeler, vakıf sularla ilgili kanun, nizamname ve bunların uygulanmasından doğan sorunlar hak. Hasan Güneri, "Vakıf Sular ve Su Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S. IX (1971), s. 67-79.

narların bakım ve tamirleri ile çeşmecilerin ücretlerini ödemek üzere pek çok menkul ve gayrimenkul vakfedilmiştir.

Bu vakıflardan birisi Can Arslan Paşa'ya aittir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait vakıf kayıtlarında adı geçen bu şahıs, inşa ettirdiği 9 adet çeşme için 14 kepenk dükkan vakfederek kira gelirini buraya tahsis etmiştir. Ancak dükkanların bir süre sonra yanması ve kiracıların, kiranın yarısına mahsup olmak üzere dükkanları yeniden inşa ettirmeleri, çeşme vakfının gelir kaynaklarının son derece azalmasına sebep olmuştur.²¹⁸ Çeşmelerin tamiri için vakfedilen gelir kaynakları arasında Şüca değirmeninden her yıl alınan 12,5 kile un geliri de bulunmaktaydı.²¹⁹ Ancak masraflarını karşılamakta zorluk çeken vakfa, yeni kaynaklar bulmak gerekmiş ve bu konuda Rusçuk ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın önemli katkıları söz konusu olmuştur. Bu sayede bahsedilen değirmenin geliri de başka alanlara yönlendirilmiştir.²²⁰

Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın Vakıf Çeşmeleri

Rusçuk ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa, başta çeşmeler olmak üzere su yolları ve künkleri yeniden inşa ettirerek bu alanda önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. İsmail Ağa'nın inşa ettirdiği su hayratının sayısı 48'dir. Bu hayrat içinde mezarlık ve meydan çeşmeleri bulunduğu gibi mesken, konak ve hamam çeşmeleri de yer almaktadır. Bunlardan mevcut olanların tamiri yapılmış veya yeniden inşa edilme yoluna gidilmiştir. İsmail Ağa, inşa ettirdiği 48 adet çeşme için şahsi mallarını vakfetmiştir. Bu amaçla düzenlenen vakfiyenin sonunda su hayratının ayrıntılı bir listesi de bulunmaktadır. Bu listeden açıkça anlaşılmaktadır ki, bahsedilen hayratın oluşturulmasında dini, etnik ve sosyal farklılık gözetilmemiştir. Ermeni ve çingene mahallelerine inşa edilen çeşmeler bunun en bariz örneğidir.

İsmail Ağa, bu vakıf eserlere gelir oluşturacak şekilde önemli sayıda gayrimenkul vakfetmiştir. 1 Muharrem 1220/1.4.1805 tarihli vakfiyesinde işaret edildiği üzere inşa edilen çeşmeler ve diğer hayrat eserlerin gelir kaynakları şunlardır:

1. Mahmud Voyvoda Mahallesi'nde, kale yakınında bulunan 49 adet oda ve 49 adet mahzenden oluşan han.

²¹⁸ Can Arslan Paşa'nın vakfettiği dükkanların kiracıları, gelirleri ve yangından sonra ne kadar sürede kendilerini finanse edebilecekleri hakkında bkz: NBKM, *R11*, s.240-241; Ayrıca çeşmeler vakfından tahsisat alan görevliler ile yangın hakkında: VGMA, *HD*, 1181, s.328, 338.

²¹⁹ NBKM, *R11*, s.242.

²²⁰ Değirmen gelirinden 6 kile un, Cami-i Atık medresesinde bulunan talebelere, diğer 6,5 kilesi de İsmail Ağa'nın çeşme nazırına tahsis edilmiştir. NBKM, *R11*, s.242.

2. Kazgancılar bayırında bulunan ve 49 adet oda, 20 kepenk dükkan ve 20 adet mahzenden oluşan han.
3. Arık Ramazan Mahallesi'nde Hacı Hüseyin Ağa'dan satın alınan 32 adet oda ve 6 adet mahzen ve 1 dolaptan oluşan han.
4. Hacı Hüseyin Ağa'dan satın alınan 18 adet oda ve 4 mahzenden oluşan han.
5. Eski saat altında 2 kepenk dükkan ve Bey Mezarlığı bitişiğinde bulunan 75 adet dükkan.

Vakfedilen han, dükkan ve mahzenlerin tamamı çeşme vakıflarına ait değildir. Bunların içinde Tirsinikli İsmail Ağa'nın diğer vakıf eserleri için tahsis edilmiş gayrimenkuller de bulunmaktadır.²²¹ Ancak burada vakfiyede, sadece çeşme vakıfları ile doğrudan ilgili olan şartlar dikkate alınmıştır. Buna göre vakfedilen gayrimenkullerin yıllık kira gelirleri şu harcama kalemlerine tahsis edilmiştir:

1. Vakıf gelirinin 500 kuruşu müteveliye (Serbevvin-i Dergâh-ı Ali Hacı Kara Hasan Ağa-zade Mustafa Ağa) verilecek ve vakfın idaresi onun vefatından sonra erkek evlatları aracılığı ile devam ettirilecektir.
2. İmam Hafız Süleyman Efendi, yıllık 120 kuruş ücret ile vakfa katip tayin edilecektir.
3. Molla İsmail b. Mustafa Efendi, yıllık 200 kuruş ücret ile vakfa câbi tayin edilecektir.
4. Hallaç Hacı Süleyman Ağa, yıllık 120 kuruş ücret ile çeşme nazırı tayin edilecektir.
5. 3 adet su yolcuya²²² yıllık olarak 750 kuruş (her bir su yolcuya 250 kuruş olmak üzere) verilecektir.
6. Rusçuk'ta müftü olanlar vakfa nazır tayin edilecek ve yıllık 120 kuruş verilecektir.

Vakfın kısa bir sürede önemli bir sermayeye sahip olduğu ve bunu çeşme nazırı aracılığı ile bazı şahıslara borç olarak verdiği anlaşılmaktadır.²²³ Bununla birlik-

²²¹ Muvakkat, mektep hocaları ve mektebin diğer ihtiyaçları, Tirsinik köyünde bulunan cami hizmetlilerinin ücretleri ve aydınlatma masrafları, Yeniköy mektebi hocaları ve imamının ücretleri ile saatçinin ücreti, vakfedilen gayrimenkullerin gelirlerinden karşılanmıştır. Vakfiye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. NBKM, *R11*, s.4-7.

²²² Su yolcu, su yolları ile muslukların tamiri ve suların şehrin çeşitli yerlerinde ve evlerdeki çeşmelerde düzenli akması işleriyle meşgul olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, c.III, s.286.

te zaman zaman vakfın sermayesinin mütevellilerin zimmetinde kaldığı ve vefatları ile birlikte tahsilinde bazı güçlükler yaşandığına da şahit olunmaktaydı. Örneğin; çeşme vakfının mütevellisi olan Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra, vakfın sermayesinden, 6989 kuruş zimmetinde kalmıştır. Bu meblağın tahsil edilebilmesi için adı geçen mütevellinin muhalefatından olan bir adet kahve dükkanı, ev ve arsaya el konulmuş ve açık artırma yolu ile satılmasına karar verilmiştir.²²⁴

Çeşme vakfının gelir ve giderinin kaydedildiği muhasebe defterlerinde, gelirlerin ayrıntılı bir dökümü yapılmıştır. Kayıtlara göre vakıf, toplam 130 adet dükkanın kira gelirine sahipti. Ayrıca vakfedilen hanlardan biri havra olarak kullanılmak üzere kiraya verilmiş ve buradan önemli bir gelir elde edilmişti. Bunların yanında vakfın Mustafa Paşa vakfından gelen küçük bir geliri ile han arsasından alınan kirası da bulunmaktaydı. Vakfın 1261/1845 yılından itibaren menkul gelire de sahip olduğu tespit edilmektedir. Bahsedilen yılda 3.000 kuruş menkulü bulunan vakıf, 1269/1852-1853 yılında (vakfa ait en son kayıt) 4400 kuruş menkule ulaşmıştır. Bu menkulün işletilmesinden kaynaklanan neması da vakfın hatırı sayılır bir gelirini oluşturmuştur.

Vakıf gelirlerinin, vakfiye şartlarına uygun olarak ilgili yerlere sarf edildiği görülmektedir. Bu gelirler ile su yolları tamir edilmiş, vakfedilen han ve dükkanların bakımı yapılmış, Tirsinik köyünde bulunan camiye tahsisat ayrılmış, su yolcu (çeşmeci) ve vakıf görevlilerinin ücretleri ödenmiştir. Muhasebe kayıtlarında, vakfiye şartları dışında sadece birkaç küçük değişiklik göze çarpmaktadır. Su yollarının bakımı ve tamiri ile görevli su yolcuların sayısı 3 iken 2'ye düşürülmüştür. Vakıf, su yolları ve çeşmelerin sorunsuz kullanılmasını sağlamak için bunların bakım ve tamiri konusunda büyük gayret göstermiştir. Örneğin; 1260/1844-1845 tarihinde vakıf, bu amaçla gelirinden fazla miktarda bir meblağ ayırmıştır. Bundan sonra da çeşmelerin tamiri, hemen her yıl düzenli olarak yapılmıştır.²²⁵

²²³ 20 Rebiülahir 1225/25.5.1810 tarihinde vakıf fazlasından verilen 5.000 kuruş hakkında: NBKM, R11, s.1.

²²⁴ BOA, C.EV, 27076.

²²⁵ Çeşme evkafından bahseden defterler için bkz. BOA, EV, 12709, v.6a; BOA, EV, 10039, v.14a, 49b, 77b, 88a; BOA, EV, 12999, v.2b; BOA, EV, 13615, v.2a; BOA, EV, 13905, v.6b; BOA, EV, 14198, v.2b.

SONUÇ

“Ruşuk'ta Osmanlı Vakıfları” konulu bu çalışmada, çoğunu camilerin oluşturduğu vakıflar incelenmiştir. Bir başka deyişle, Ruşuk'taki mevcut vakıfların çoğu cami vakıflarıdır ki, bunlarla birlikte diğer vakıflar da çalışmamıza konu olmuşlardır. Ruşuk'taki hayırseverler, önce cami, medrese, tekke ve su hayratı gibi toplum yararına eserler bina etmişler, sonra da bu kurumların, faaliyetlerini sürdürdürebilmesi için ona gelir sağlayacak menkul ve gayrimenkuller bağışlamışlardır.

Ruşuk vakıfları ile ilgili en erken kayıtlar (ki, bunlar cami kayıtlarıdır) XVI. yüzyıl ortalarına rastlamaktadır. Tahrir defterlerine göre; Kanuni döneminde, Ruşuk merkezde biri mescid olmak üzere 6 adet cami²²⁶, XVI. yüzyılın sonlarında (994/1585-1586), 9 ayrı mahallede, 9 adet cami²²⁷, XVII. yüzyıl ortalarında (1052/1642-1643) ise yine 9 adet mahalle kaydı olup, bunların her birinde en azından birer adet cami bulunmaktadır.²²⁸ XVIII. yüzyıl coğrafyacılarından Bartınlı İbrahim Hamdi, Atlas adını verdiği eserinde, Ruşuk'ta 9 adet büyük cami olduğunu belirtmiştir.²²⁹ Genellikle camisi olan mahalleler, camiye inşa ettirenin adı ile anılmıştır.

Her biri birer vakıf eser olan camilerin sayısı XVIII. yüzyılda giderek artış göstermiştir. Bölgede müslüman nüfusun artması, vakıf eserlerin çoğalmasına neden olduğu gibi o zamanın müslümanının, dünya görüşü de bu artışta önemli ölçüde etkindir. İnsanlığa hizmet etmenin, öbür dünyada mükâfata sebep olacağı inancı, varlıklı müslümanları, vakıf kurmaya yöneltmiştir. Tüm dini binaların inşaatı ve bakımları, bunlara gelir sağlayacak menkul ve gayrimenkullerin, sadece Allah'ın rızasını kazanabilmek için bağışlanmasıyla oluşan, vakıflar tarafından karşılanmıştır. Özellikle camileri yaptırınlar, gerekli harcamaları finanse edebilecek, gelir getirecek akârâtı da vakfetmişlerdir. Bu sayede, sosyal ve kültürel hizmetler, devlet eliyle değil de tamamen vakıflar aracılığıyla sürdürülmüştür.

²²⁶ BOA, TD, 382, s.52-59.

²²⁷ Camisi olan mahalleler: Cami-i Atik, Mescid-i Mehmed Çelebi, Mesih Voyvoda, Kara Mustafa, Hacı Musa, Şaban Suyu, Mescid-i Faik Bey, Arık Ramazan ve Mahmud Voyvoda idi. BOA, TD, 625, s.40-41.

²²⁸ Camisi olan mahalleler: Cami-i Atik, Hacı Musa, Kara Mustafa, Arık Ramazan, Bacanak, Cami-i Cedit, Faik, Mahmud Voyvoda ve Cami-i Mesih idi. BOA, TD, 771, s.154.

²²⁹ Bartınlı İbrahim Hamdi, v.180a.

Yapılan araştırmadan anlaşıldığına göre Rusçuk, diğer Osmanlı şehirleri gibi vakıfları çok olan bir merkezdir. Bu durum, Rusçuk müslümanlarının, hayır işleri konusunda cömert olduklarını ortaya koyduğu gibi, varlıklı olduklarını da göstermektedir. Vakıf sayısında, dolayısıyla cami yapımında, XVIII. yüzyıldaki artış, bir sonraki yüzyılda da devam etmiştir.²³⁰ Ancak Osmanlı-Rus savaşlarından etkilenen Rusçuk, özellikle 1806-1812 savaşında, büyük zarar görmüştür. 11 adet cami ile 3 adet mescid tamamen yıkılmış, diğerleri de hasarlı hale gelmiştir.²³¹ Savaş sonrasında mevcutlar onarılıp, kullanılabilir hale getirildiği gibi tamamen yıkılanların yerine yenileri de inşa edilmiştir.²³²

Vakıflar eliyle sürdürülmüş olan, dini, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetler, diğer Osmanlı merkezlerinde olduğu gibi Rusçuk örneğinde de Osmanlı medeniyetinin göstergesiydi. Bölgedeki bu çok işlevli miras, Osmanlı egemenliği hukuki anlamda değilse bile, fiili olarak ortadan kalktıktan sonra (1878 Berlin Antlaşması sonrası), şehrin belediyesi tarafından planlı bir şekilde yok edilmiştir.²³³ Rusçuk Tüccar Vekili Mustafa Hâlid, 19 Cemaziyelevvel 1315/16.10.1897 tarihli raporunda, bu durumu uzun uzun anlatmış, o dönemde var olan cami, mescid

²³⁰ 1219/1804-1805 tarihli vakıf sicilinde, 38 adet cami, 8 adet mescit olmak üzere toplam 46 adet ibadet yerinden söz edilmektedir. Camilerden 26'sının iyi ve kullanılabilir durumda olduğu, diğerlerinin ise harap vaziyette bulunduğu belirtilirken, mescidlerden sadece 2'sinin harap olduğu kaydedilmiştir. Yine aynı sicilde, 4 adet medreseden ve diğer vakıflardan bahsedilmiştir. NBKM, *RII*, s.8-12.

²³¹ Bakardjiewa-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.125.

²³² 1820 ile 1880 yılları arasında kapsayan vakıf sicilinde, Rusçuk'ta 35 adet cami ve mescid olduğu belirtilmiştir. Bakardjiewa-Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya*, p.126. 1285-1288/ 1868-1872 yıllarına ait Tuna Vilayeti salnamelerinde 30 adet camiden, 7 adet türbe ve tekmeden, 6 adet imaret ve medreseden, bir adet saat kulesinden bahsedilmiştir. 1285-1286/1868-1870 yıllarının salnamelerinde 9 adet mektepten söz edilmiş, 1287/1870-1871 yılında mektep sayısında bir azalma olmuş, 8 adet mektep olduğu belirtilmiştir. Bir sonraki yıl mektep kaydı bulunmazken, 1289/1872-1873 yılında yine 9 adet mektep olduğu bildirilmiş, 1291/1874-1875 yılında da mektep sayısı belirtilmemiştir. Salnamelerde belirtilen yıllarda, diğer vakıf eserlerin sayısında değişme olmamış, ancak 1289/1872-1873 salnamesinde cami sayısı 29 olarak kaydedilmiştir. *Sâlname-i Vilâyet-i Tuna*, 1285, s.106; 1286, s.108; 1287, s.110; 1288, s.110; 1289, s.108; 1291, s.124.

²³³ Şehri tezyin etmek bahanesiyle camilerin yıkılması hakkında: BOA, *A.MTZ.04*, 22/9. Rusçuk belediyesi, vakfa ait emlağı yıkmaya ve vakıf arazilerini satmaya başlayınca, bu konuyla ilgili bir komisyon oluşturulmuş, komisyon tarafından belediyeye müracaat edilip, vakıf mallarına yapılanların durdurulması talebinde bulunulmuştur. Ancak belediyeden, vakıf emlağına ait tapu ve hüccetler ibraz olunmadıkça, bu şikayetin dikkate alınmayacağı bildirilmiştir. BOA, *A.MTZ.04*, 22/65.

ve tekke ile akârâtlarının durumları hakkında bilgi vermiştir. ²³⁴ 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından önce 29 caminin bulunduğu şehirde, savaştan sonra 7 adet cami yıkılmış, 16 tanesinin, şehrin planını bozduğu gerekçesiyle yıkılmasına karar verilmiş, kalanların ise akârâtı zarar gördüğünden ve onların da çoğu, plana dahil edilmiş olmasına rağmen emlak vergisi alınmaya çalışıldığından, zor durumda oldukları belirtilmiştir. ²³⁵

Bulgar topraklarındaki vakıflar konusunun, Berlin Antlaşması'nın 12. maddesi gereğince, iki tarafın temsilcilerinden oluşacak bir komisyonda görüşülmesi karara bağlanmıştı. ²³⁶ 1885 yılı başlarına kadar 83 oturum yapıldığı halde bir sonuç alınmadığı için görüşmelere son verilmişti. Tüm Bulgar topraklarındaki vakıflar, Bulgar yönetimi tarafından idare edilmişti. Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Osmanlı vakıfları ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmış, 26.6.1919 tarihli "Bulgaristan Müslümanlar'ı Müessesat-ı Dîniyye, İdâre ve Teşkilâtı Nizâmname'si"yle, vakıfların idaresi cemaat encümenlerine bırakılmıştı. ²³⁷ Bu düzenlemeler, Bulgaristan'daki Osmanlı vakıfları ile ilgili sıkıntıları ortadan kaldıramadığı gibi başka sorunları da beraberinde getirmişti.

Zaman, vakıfların aleyhine işledi. Rusçuk'taki vakıf eserlerle birlikte vakıflara ait gelir getiren akârât da önemli ölçüde zarar gördü, kayba uğradı. ²³⁸ 1991 yılında, daha önceden encümenin elinden çıkmış olan Rusçuk'taki vakıf mallarından 19 adet mağaza, 3 adet ev, 2 adet okul binası, 2 adet cami, bir apartman dairesi ve "Balkan" oteli geri alındı. 1993 yılında ise Rusçuk müslümanları vakıflarının %90'ını geri almışlardı. ²³⁹

Ancak zaman içinde sözü edilen vakıf malları korunamamıştır. Rusçuk Vakıf Başkanlığı tarafından 18.8.2006 tarihinde gönderilen ve bugünkü duruma işaret

²³⁴ "...On bin nüfus-ı İslâmiyyesi bulunan nefs-i Rusçuk'ta İslâm mahalleleri, cevâmi-i şerîfe, mes-cidler, tanzim olunacak, açılacak sokakların plânlarına tesâdüf ettirilmiş, plândan hâriç kalan bir iki câmi de akârâtını plâna kaptırarak muattal kalmıştır..." BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; Eşrefoğlu, s.22,26.

²³⁵ BOA, A.MTZ.04, 49/50; BOA, Y.PRK.EV, 2/39; Eşrefoğlu, s.31-36.

²³⁶ BOA, A.MTZ.04, 80/48; BOA, Yıldız Esas Evrak (Y.EE), 136/24.

²³⁷ Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Dîniyye, İdâre ve Teşkilâtı Nizâmname'si, Sofya 1924; Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Müslümanları'nın Dini Teşkilatlarını ve Kurumlarını Düzenleyen Nizamname", *Vakıflar Dergisi*, S.XXIV (1994), s.307.

²³⁸ 1905 yılında Rusçuk'ta İslâm vakıflarına ait 79 parça arazi, ev, mülk, mağaza, cami ve tekke vardır. Ömer Turan, "Bulgaristan'da Türk Vakıfları", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, (Sofya, Nisan 21-23, 2000), İstanbul 2002, s.223. 1940

²³⁹ Turan, s.223.

eden listeden anlaşıldığına göre Rusçuk'taki Osmanlı mirası olan vakıf malları, önemli ölçüde kayba uğramıştır.